

Comparative Analysis of the New and Previous Orthography Approved by Persian Academy of Language and Literature

Mohammad Amin Nasseh^{1*}, Amir Hossein Akhlaqi²

Introduction

According to Article 15 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran, Persian script is the official writing system of the country, and all official documents, correspondence, and textbooks must be written in this script (Persian Orthography, 2022, p. 7). Considering the ethno-linguistic diversity in Iran, Persian script is one of the most important factors in maintaining the unity of our society. However, its writing conventions have been subject to arbitrary preferences and inconsistency, which has created challenges for the country's official script. One of the solutions to this issue is the adoption of a uniform method of writing in Persian texts.

Nearly twenty years after the publication of the first edition of the Persian Orthography and in light of the extensive feedback received, as well as the challenges of Persian typesetting in computer environments and cyberspace, the Academy of Persian Language and Literature established a working group under the supervision of its Vice President for Science and Research, with the participation of a number of experts and specialists, to revise the orthography. After nearly seventy sessions, a new edition of the Persian Orthography was prepared, approved, and made ready for publication (Persian Orthography, 2022, p. 18). However, the orthographic dictionary of Persian based on the new guidelines has not yet been edited and published.

The new edition of the orthography approved by the Academy (2022) has more advantages and fewer shortcomings compared to the previous version. It seems that the working group paid relative attention to the published critiques; nevertheless, some issues remain that are expected to be addressed in future editions. It must be acknowledged that preparing an orthographic system for Persian, given the multiplicity of views in this field, is a challenging task, and thus the efforts of the

1. Assistant Professor, Department of English and Linguistics, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran*.

2. Master's student in General Linguistics, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran.

working group cannot be overlooked. Even so, a critical examination of the new orthography will contribute to its improvement. The present article aims to offer a comparative analysis of the new edition and the previous version of the orthography, highlighting not only the advantages of the revised guidelines but also some of their shortcomings.

Literature Review

In the contemporary period, several linguists and literary scholars have expressed their views on considerations regarding Persian orthography. Among them are Bahmanyar (1942), Nātel Khanlari (1945), Behruz (1890–1971), Haqshenas (1977), Sadeqi (2006), Najafi (2008), Bateni (2009), Ashuri (2009), Safavi (2012), Kazazi (2012), Dabirmoghaddam (2012), Simai Gilani (2016), Fotouhi (2020), and others, who voiced their critical perspectives on the state of Persian script.

Following the publication of the orthography approved by the Academy of Persian Language and Literature, a number of critiques also appeared. For example, Gholamhosseinzadeh (2000), prior to the final approval of the Academy's earlier orthography (2001), criticized its draft version in an article. Masoumi Hamadani (2002), in an article entitled "*Persian Script and Computers*", discussed the unification of Persian orthography for use with spellcheckers. Majd (2008), in his article, criticized the section on the spacing or concatenation of compound words in the Academy's orthography. Ahmadi-Nasab and Siamak (2015), in their study, examined seven top journals indexed in the Islamic World Science Citation Database across seven subject areas, focusing on the extent to which the approved orthographic guidelines of the Academy (2001) were followed.

Similarly, Sinaifar (2015), in his master's thesis, analyzed the points of convergence and divergence between the publishing guidelines of Payame Noor University and the Academy's approved orthography (2001). Modarres Khiabani (2018), in his article, studied the writing system used in the subtitles of the IRIB "News" and "Ifilm" channels. Ranjbar and et. al (2019) investigated the degree of conformity of the writing practices of authors and users of Persian scientific information databases with the Academy's approved guidelines (2001). Finally, Khalilipour (2023), in his article entitled "*A Review of Orthography*", critiques two issues in the Academy's newly approved orthography (2022): the use of the *ezafe* marker and the spacing of compound clitics and conjunctions.

Methodology

The first edition of the Academy's *Persian Orthography* (2014) was compared with its second edition (2023) in terms of writing and editing guidelines. Some of the editorial considerations that were expected to be included in the first edition but had no place in its structure were presented independently in the second edition, accompanied by examples. However, when comparing the examples of the first

edition with those of the revised edition, certain frequently used instances still appeared to be omitted in the new version. Nevertheless, the word tables at the end of the book (common spelling mistakes) showed a notable improvement in the revised edition.

It should be noted that in the writing style of the present article, an contrastive approach has been adopted so that some rules and annotations under discussion are recalled. This enables the reader to understand the subject matter without the need for repeated reference to the “previous orthography” and its “new edition.”

Discussion and Conclusion

Compiling Persian orthography, given its various complexities, is by no means an easy task, and success in this field is regarded as one of the lasting achievements of the Academy of Persian Language and Literature (Persian Grammar and Orthography Committee), which will remain as a legacy in the area of Persian language planning. Clearly, the practical adoption of such an orthography is directly linked to users’ understanding of its rules and, subsequently, their cooperation. As noted in the section on the advantages of the “new edition,” this guideline has improved over the “previous edition” in certain areas such as spacing, the addition of new rules, and the provision of necessary explanations.

Considering and implementing the suggestions mentioned in the section on shortcomings, along with attention to other critiques presented, can shed light on the qualitative enhancement of the “new edition” and contribute to its greater usability for the general public.

In this regard, the role of the national media (IRIB) and the Ministry of Education in helping to cultivate and promote the “Academy-approved orthography” should not be overlooked. Aligning the writing of textbooks with that guideline, as well as holding training workshops and providing in-service courses for relevant teachers, are important points that have been neglected. It is hoped that continued bilateral meetings between the Academy of Persian Language and Literature and the Ministry of Education will lead to closer coordination and greater alignment between these two institutions. Moreover, given its vast audience, the Islamic Republic of Iran Broadcasting (IRIB) can play a crucial role in promoting the Academy’s approved orthography by presenting a correct model of Persian writing in subtitles and other written sections.

References

- Academy of Persian Language and Literature (2015). *Persian Orthography*. Tehran: Publishing Department of the Academy of Persian Language and Literature. [in Persian]
- Academy of Persian Language and Literature (2022). *Persian Orthography*. Tehran: Publishing Department of the Academy of Persian Language and Literature. [in Persian]

- Ahmadi-Nasab, Fatemeh & Siamak, Marzieh (2015). "An Examination of the Use of the Academy-Approved Persian Orthography in Leading Journals Indexed in the Islamic World Science Citation Database". *Dastoor*, 11: 167-188. [in Persian]
- Alinezhad, Siros & Roshan, Simin (2009). "A Conversation with Mohammad-Reza Bateni." *Bukhara*, 72: 23-45. [in Persian]
- Bahmanyar, Ahmad (1943). "Persian Spelling: A Proposal to the Academy." *Nameh-ye Farhangestan (Old Series)*, 4: 42-66. [in Persian]
- Fars News Agency Website (2008). "Abolhassan Najafi: Today's Orthography Is a Real Chaos". [in Persian] <https://www.farsnews.ir/amp/8704250387>
- Gholamhosseinzadeh, Gholamhossein (2000). "A Critique of Persian Orthography." *Journal of Humanities, Alzahra University*, 10(34): 125-153. [in Persian]
- Ghorbanzadeh, Farhad (2021). *Right and Wrong from the Perspective of Linguistics*. Tehran: Ketab-e Bahar Publications. [in Persian]
- Haqshenas, Ali-Mohammad (1977). *Phonetics*. Tehran: Agah Publications. [in Persian]
- ISNA News Agency Website (2012). "Cyrus Safavi's controversial words about Persian calligraphy". [in Persian] <https://www.isna.ir/news/91110703827>
- ISNA News Agency Website (2012). "Mir Jalaluddin Kazazi's proposal to solve the difficulties of Persian script." [in Persian] <https://www.isna.ir/news/91110100197>
- ISNA News Agency Website (2012). "Mohammad Dabir Moghaddam: Any interference with Persian script is flawed". [in Persian] <https://www.isna.ir/news/91113018330>
- Jabbari, Hagh & Jowadi, Pasha (2009). "A Conversation with Dariush Ashuri." *Bukhara*, 72: 46-53. [in Persian]
- Khalilipour, Nazanin (2023). "A Review of the Orthography Issue." *Jahan-e Ketab*, 28(3): 48-51. [in Persian]
- Majd, Omid (2008). "A Critique of the Concatenation or Separation of Compound Words Based on the Academy's Orthography and New Proposals for Their Simplification and Unification." *Bahar-e Adab*, 1(1): 84-87. [in Persian]
- Masoumi Hamadani, Hossein (2002). "Persian Script and Computers." *Nashr-e Danesh*, 19(2): 2-6. [in Persian]
- Modarres Khiabani, Shahram (2018). "A Writing System Pathology of Subtitles in the News and iFilm Television Channels: A Corpus-Based Study." *Journal of Audiovisual Media*, 11(27): 32-61. [in Persian]
- Nasseh, Mohammad-Amin (2004). "A Review of University Theses on Persian Orthography". *Nameh-ye Farhangestan*, 23: 47-50. [in Persian]
- Nātel Khanlari, Parviz (1945). "The Issue of Reforming Persian Script." *Sokhan Monthly*, 2(4): 242-247. [in Persian]
- Ranjbar, Ayoub; Abbaspour, Javad; Sotoudeh, Hajar; & Moloudi, Amir-Saeed (2019). "An Examination of the Conformity of the Writing Practices of Authors and Users of Persian Scientific Information Databases with the Academy-Approved Guidelines on Word Concatenation, Close Writing, and Separation." *Library and Information Science*, 87: 165-187. [in Persian]
- Roustayi, Mohsen (1993). "Word Changes and the Law of Establishing the Academy of Iran". *Ganjineh-ye Asnad*, 3(12): 29-45. [in Persian]

- Sadeqi, Ali-Ashraf & Zand-Moqaddam, Zahra (2015). *Orthographic Dictionary of Persian Script*. Tehran: Publications of the Academy of Persian Language and Literature. [in Persian]
- Sadeqi, Ali-Ashraf (1974). “On Arabic Compounds with the Element *al-* in Persian.” *Journal of the Faculty of Literature and Humanities*, 362: 129–136. [in Persian]
- Sinaifar, Somayeh (2015). *A Critical Review of the Orthography of Undergraduate Prose Textbooks at Payame Noor University*. Master’s Thesis in Persian Language and Literature, Payame Noor University of Ahvaz. [in Persian]
- Website of Bulletin News (2020). “The thirst for changing the Persian script”. [in Persian] <https://www.bultannnews.com/fa/news/692569>
- Website of Tasnim News (2023). “Haddad Adel's explanation about stubbornness with Persian calligraphy”. [in Persian] <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1402/02/18/2891613>
- Website of the Center for the Great Islamic Encyclopedia (2016). “Linguistics, Editing, and Persian Orthography in Conversation with Master Ahmad Samii Gilani”. [in Persian] <https://www.cgie.org.ir/fa/news/128670>
- Website of the Center for the Great Islamic Encyclopedia (2017). “Interview with Cyrus Safavi on the Idea of Changing Persian Script”. [in Persian] <https://www.cgie.org.ir/fa/news/212625>
- Zabih, Behruz (1984). *Script and Culture* (2nd ed.). Tehran: Forouhar Publications. [in Persian]

تحلیل تطبیقی دستور خط جدید و پیشین فرهنگستان زبان و ادب فارسی

محمدامین ناصح^{*۱}

امیرحسین اخلاقی^۲

مقاله پژوهشی

چکیده

در دهه‌های اخیر کتاب‌های چندی با موضوع آیین نگارش و ویرایش فارسی از برخی استادان و صاحب‌نظران زبان فارسی منتشر شده است. در این میان تنها شیوه‌نامه‌ای که منعکس‌کننده اجماع نظرات متخصصین حوزه‌های زبان و ادبیات فارسی، زبان‌شناسی و علوم مرتبط بوده است، دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی است که نخستین بار در سال ۱۳۸۰ همسو با یکی از وظایف مهم آن سازمان انتشار یافت و «ویراست جدید» آن نیز در اواخر سال ۱۴۰۱ منتشر شد. در پژوهش حاضر سعی بر آن است که با مقایسه «نسخه پیشین» دستور خط مصوب با «ویراست جدید» آن ضمن بیان برخی امتیازات ویراست جدید بر مواردی از کاستی‌های آن نیز پرتو افکنده شود. نتیجه این بررسی تطبیقی نشان داد گرچه ویراست جدید نسبت به نسخه پیشین آن در موارد چندی بهبود یافته است، بررسی چند پیشنهاد ارائه شده، موجب کاربردی‌تر شدن آن و انتظار همراهی بیشتر کاربران با آن شیوه‌نامه خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: دستور خط مصوب فرهنگستان، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، خط فارسی، بررسی تطبیقی

✉ amin_nasseh@yahoo.com

۱- استادیار گروه زبان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه

بیرجند (نویسنده مسئول)

✉ amirhosein-akhlaghi@birjand.ac.ir

۲- دانشجوی کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی دانشگاه بیرجند

۱- مقدمه

خط فارسی به موجب اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، خط رسمی این کشور است و تمامی اسناد رسمی و مکاتبات و کتاب‌های درسی باید به این خط نوشته شوند (دستور خط فارسی، ۱۴۰۱: ۷). با عنایت به تنوع قومی-زبانی در ایران، خط فارسی از مهم‌ترین عوامل حفظ یکپارچگی جامعه ماست که شیوه نگارش آن دچار نگاه سلیقه‌ای و عدم یکدستی شده و این خود موجب بروز مشکلاتی برای خط رسمی این کشور شده است. یکی از راهکارهای رفع این مشکل، بهره‌گیری از شیوه نگارش همگن در متون فارسی است.

در باب دستور خط فارسی اختلاف سلیقه‌هایی از گذشته وجود داشته است. بعضی طرف‌دار بازگذاشتن دست نویسندگان در انتخاب شیوه نگارش بوده و برخی دیگر گرایش به وضع قوانینی عام و قطعی داشته و بر این باور بوده‌اند که بر خط و نگارش نیز قواعدی حاکم باشد. در این میان جمعی از اهل فن کاستی‌های موجود در خط فارسی را از رهگذر افزودن حروف و علائم جدید میسر می‌دانستند و از سویی گروه دیگر کمترین تغییری را در خط فعلی برنتابیده و آن را به زبان زبان فارسی تلقی می‌کرده‌اند (دستور خط فارسی، ۱۴۰۱: ۸).

به‌عنوان نمونه سیداحمد بهمنیار (۱۳۲۱) در خطابه ورودی خود به فرهنگستان ایران راجع به خط فارسی چنین ابراز می‌دارد که وضع قواعدی برای املا فارسی به منظور مرتفع ساختن نقایص این خط کافی است ولی تغییر آن زبان‌آور می‌باشد. از نظر ایشان خط امروز ما از شقوق خطی است که اعراب، پیش از ظهور اسلام از مردمان نیمه‌ایرانی حیره و انباز فرا گرفته‌اند و پس از غلبه اسلام نیاکان ما این خط را به سبب سهولت و اختصاری که نسبت به خط خودشان داشته است به میل و رغبت اتخاذ کرده و وسیله نوشتن زبان ملی خود قرار داده‌اند. از نگاه ایشان این خط دارای امتیازاتی است که برخی نقایص آن را می‌پوشاند و کاستی‌های آن را که بعضی با آب و تاب شرح می‌دهند می‌توان به مختصر اقدامی به آسانی مرتفع نمود (بهمنیار، ۱۳۲۲: ۴۷).

پرویز ناتل خانلری (۱۳۲۴) در نوشته‌ای با عنوان «مسأله اصلاح خط فارسی» بر این باور است که خط عموماً جنبه ملی ندارد و بیشتر ملت‌ها الفبای معمول خود را از دیگر ملل گرفته‌اند. او در پاسخ به مخالفان تغییر خط چنین بیان می‌دارد که بروز اختلافات احتمالی در باب ثبت کلمات با الفبای جدید وجود دارد اما همین اشکال به نفع زبان فارسی تمام خواهد شد؛ زیرا ما را به بحث و تدقیق در این باب وادار خواهد نمود و پس از قرن‌ها کلمات فارسی ضبطی دقیق خواهند یافت و ناگزیر یکی از انواع مختلف تلفظ یک کلمه را به‌عنوان تلفظ فصیح خواهیم پذیرفت. از دیدگاه خانلری دشواری بازنویسی کتاب‌ها به خط جدید، لزوم اصلاح یا تغییر خط را نفی یا رد نمی‌کند؛ بلکه باید برای مشکلاتی که پیش خواهد آمد، چاره‌ای اندیشیده شود (ناتل خانلری، ۱۳۲۴: ۲۴۷-۲۴۲).

ذبیح بهروز (۱۲۶۹-۱۳۵۰) عضو پیوسته فرهنگستان دوم نیز در مورد تغییر خط چنین اظهار نظر می‌کند: «به عوض این که یک خط مبهمی را با زحمت و مشقت و مخارج گزاف و صرف وقت بیهوده تعلیم دهند خطی موافق طبیعت و ذوق بشر مطابق اصولی بسازند که هر کس بدون استثنا بتواند آن را به آسانی و سرعت بیاموزد» (بهروز، ۱۳۶۳: ۸). از نظر او هر چند خط لاتین از خط طاقت‌فرسای کنونی ما بسیار ساده‌تر است اما یک خط مجهول‌الاصل با معایب و نقایص مهم است که مهم‌ترین آن‌ها نداشتن حروف کافی برای ضبط صداهای مخصوص زبان، تفاوت تلفظ آن در کشورهای مختلف و وجود چندین حرف برای یک صدای مشخص است. به باور او اقدامات برای تغییر خط فارسی به خط لاتین نتیجه تبلیغات شدید است و نظر عده‌ای درباره فراگیری آسان و سریع خط لاتین را نتیجه بی‌اطلاعی و بی‌تجربگی آنان می‌داند (ذبیح بهروز، ۱۳۶۳: ۱۶-۱۵).

علی محمد حق‌شناس (۱۳۵۶) تمام الفباهای موجود از جمله خط فارسی را دارای کمبودهایی می‌داند که از عهده ضبط دقیق زبان‌ها برنمی‌آیند. از نظر او مهم‌ترین این کمبودها در خط فارسی نوشتن یک آوا با چند نشانه، وجود یک نشانه برای چند آوا، لزوم ترکیب چند نشانه برای نوشتن یک آوا و عدم انعکاس برخی آواها در گونه نوشتاری است (حق‌شناس، ۱۳۵۶: ۲۳-۲۳). با وجود این هرگونه دستکاری در رسم‌الخط فارسی همچون انگلیسی اوضاع را دشوارتر می‌سازد و تا زمانی که امکان ایجاد تغییرات همه جانبه فراهم گردد، باید با رسم‌الخط امروزی ساخت (قربان‌زاده، ۱۴۰۰: ۱۳۸).

علی‌اشرف صادقی (۱۳۸۵) در مقدمه کتاب «فرهنگ املائی» می‌گوید: در پنجاه شصت سال اخیر که از یک طرف مسئله آموزش عمومی پیش آمده و از طرف دیگر چاپ کتاب‌های مختلف و به‌ویژه کتاب‌های درسی مطرح شده، عده‌ای از صاحب‌نظران بر آن شده‌اند تا درباره اصلاح خط فارسی به چاره‌اندیشی بپردازند. چاپ کتاب‌ها و مجلات مختلف علمی و ادبی در دهه‌های پیشین و پیدایش رایانه و غلط‌گیرهای خودکار در چاپ‌های رایانه‌ای در این زمان نیز دلیل دیگری بر لزوم اصلاح خط فارسی بوده است» (صادقی، ۱۳۸۶: ۷).

از نظر ابوالحسن نجفی (۱۳۸۷) کسانی که می‌خواستند به اصلاح خط فارسی مبادرت ورزند، در عمل بر مشکلات آن افزوده‌اند. او گرچه خط فارسی را دارای اشکالات اساسی و اصلاح‌نشده می‌پندارد بر این باور است آن را باید به شکلی که در «کتابچه دستور خط فارسی» فرهنگستان آمده، پذیرفت. به گفته او ما در گذشته یک سنت رسم‌الخط داشتیم که در متون قدیم دیده می‌شود و اختلافات نگارشی آن در حد فرضاً جدانویسی یا پیوسته‌نویسی در مورد «تر» صفت تفضیلی است اما این اختلافات به اندازه اختلافات امروزی نبوده است. رسم‌الخط امروز یک بلاتکلیفی واقعی است. اگر ما با یک اختلاف جزئی میان دو رسم‌الخط مواجه باشیم یا به کلی دو رسم‌الخط متفاوت داشته باشیم، تفاوت آن‌ها بسیار است. به اعتقاد او رسم‌الخطی

که از ابتدا منطقی جز قرارداد بر آن حاکم نیست را نمی‌توان منطقی کرد و کسانی که از تغییر خط فارسی صحبت می‌کنند، با سابقه این زبان آشنایی ندارند (وبگاه خبرگزاری فارس، ۱۳۸۷).

محمدرضا باطنی (۱۳۸۸) خط فارسی را دارای معایب ذاتی می‌داند که از نگاه او قابل اصلاح نیست. ایشان در این باره اظهار می‌دارد که باید این خط را تغییر داد و یا با همین خط ساخت تا زمان تغییر آن فرا رسد. به اعتقاد باطنی خط امروز ما نارساست و برای منظوره‌های علمی و دقیق قابل اطمینان نیست. این خط به علت فقدان نشانه اضافه و حرکات در مواردی از سرعت خواندن می‌کاهد و موجب سوء تفاهات زیادی می‌شود (علی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۳۵-۳۴).

داریوش آشوری (۱۳۸۸) نیز در مورد تغییر خط فارسی بیان می‌کند که این مسئله دارای ابعاد بسیاری است. خط با تاریخ و فرهنگ یک کشور و مردم آن در ارتباط است؛ به گونه‌ای که خط را می‌توان بازتابی از روحیات یک ملت دانست. از نظر او در ترکیه خط لاتین را به این دلیل که اروپایی بود به کار گرفتند و با وجود مزایای بسیاری که خط لاتین از لحاظ یادگیری یا دقیق‌نویسی دارد، رابطه خود را با گذشته تاریخی کشورشان از دست دادند و با این کار باعث ورود واژه‌های بسیاری از فرانسه، انگلیسی و آلمانی به زبان ترکی شدند. از طرف دیگر برخی از کشورهای پیشرفته مانند ژاپن با وجود داشتن خط بسیار پیچیده علاقه‌ای به تغییر آن نشان نداده‌اند. به گمان او با انجام اصلاحات و پیشنهادات، همین خط را می‌توان خوانا تر و آسان تر کرد. (جباری‌حق، ۱۳۸۶: ۵۲-۵۱).

کوروش صفوی (۱۳۹۱) در باب نقد خط فارسی چنین اظهار نموده است: آن‌ها که نگران عدم امکان خوانش شاهنامه فردوسی و دیوان خواجه شیراز پس از تغییر خط فارسی هستند، این نگرانی با تصحیح خط هم پیش می‌آید. بنابراین هر قدر روی رسم‌الخط فارسی کار کنیم، نتیجه مفیدی حاصل نمی‌شود. اگر هزینه‌ای که صرف اصلاح خط فارسی می‌شود فقط به وضع قوانینی برای جدانویسی یا سرهم‌نویسی برخی کلمات منتهی گردد و همچنان بگوییم که خطمان باید همین خط عربی‌گونه باشد، تغییری در وضع موجود ایجاد نخواهد شد (وبگاه خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۱). صفوی (۱۳۹۶) در مصاحبه‌ای دیگر ضمن تعدیل دیدگاه پیشین خویش چنین اظهار نظر نمود: اگر قرار باشد خط فارسی خطی آرمانی باشد، باید هر نویسه آن بر یک صدا دلالت کند و هر صدا هم فقط یک نویسه داشته باشد. بنابراین به اصلاح خط کنونی فارسی امیدی نیست. در ایران عربی‌گونه می‌نویسیم ولی ارسال پیام در فضای مجازی، تابلوهای خیابان‌ها و مغازه‌ها و ... به خط رومیایی نوشته می‌شود که رسم‌الخط آن بسیار ناهماهنگ است. نگارش این خط که در خدمت خط فارسی است نیاز به وحدت رویه دارد. لذا تغییر خط فارسی لزومی ندارد (وبگاه مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۹۶).

از نظر میرجلال‌الدین کزازی (۱۳۹۱) به هیچ‌روی نمی‌توان به خاطر دشواری‌های خط فارسی آن را تغییر داد و یا یک خط دیگر را جایگزین آن کرد زیرا این دگرگونی پیامدها و زیان‌هایی خواهد داشت که بسیار

گران‌تر از دشواری‌های خط فارسی کنونی است. مهم‌ترین این خسران ایجاد شکاف میان نسل گذشته، امروز و آینده خط فارسی است؛ به گونه‌ای که آیندگان امکان خواندن متون گذشتگان را نخواهند داشت (وبگاه خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۱).

محمد دبیرمقدم (۱۳۹۱) معتقد است که خط با فرهنگ و تاریخ یک کشور سخت عجین است و از نظر او هرگونه دخل و تصرف در خط هزاران عیب دارد. او با اشاره به ماهیت خط و گفتار یادآوری می‌کند که در همه کشورهای که سابقه نوشتار در آنها قدیمی است، مسأله عدم انطباق گفتار با نوشتار وجود دارد. هر چه خط کهن‌تر باشد، انطباقش با گفتار فاصله می‌گیرد و در صورت تغییر خط، زبان به تغییرات خود ادامه خواهد داد (وبگاه خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۱).

احمد سمیعی گیلانی (۱۳۹۵) نیز بر این باور است که خط فارسی به گونه‌ای است که دامنه اعمال سلیقه در آن باز است؛ به طوری که یک نفر ممکن است، بدون هیچ دلیل و قاعده‌ای، یک واحد زبانی را در یک جا جدا و در جای دیگر سرهم بنویسد. از نظر او این ویژگی خصلت خط فارسی است و به دلیل عدم تمایل به تغییر آن، ناچاریم که با این خط بسازیم و راه افراط و تفریط در پیش نگیریم. به باور سمیعی گیلانی خط فارسی جوابگوی زبان ما نیست ولی ناچار به حفظ آن هستیم (وبگاه مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۹۵).

حسن فتوحی (۱۳۹۹) استاد بازنشسته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی در مطلبی با عنوان «عطش تغییر خط فارسی» بیان می‌دارد: برخلاف تصور عده‌ای که مزایای خط لاتین را در مقام جایگزینی با خط فارسی بر می‌شمردند، معایب آن نسبت به خط فارسی کمتر نیست. به عنوان نمونه تنوعات تلفظی و نگارشی صداها و نویسه‌های خط لاتین (انگلیسی) زیاد است، مثلاً صداها /k/، /j/، /f/، /ش/، /ژ/ و... در خط انگلیسی به گونه‌های مختلفی با نویسه‌های چندی نوشته و خوانده می‌شود. با وجود این دست مشکلات نگارشی چرا فرضاً فرهنگستان زبان انگلستان یا سایر کشورهای اروپایی پیشنهادات تغییر خط خود را بر نمی‌تابند پس بهتر است با بهره‌گیری از نظرات اهل فن به فکر تقویت خط فارسی باشیم (وبگاه بولتن نیوز، ۱۳۹۹).

در نیم قرن اخیر کتاب‌های چندی با عنوان آیین نگارش و ویرایش از برخی استادان و صاحب‌نظران زبان فارسی منتشر شده است ولی نهایتاً نظرات شخصی آن افراد تلقی می‌شود. در این میان تنها شیوه‌نامه‌ای که منعکس‌کننده اجماع نظرات متخصصین نامدار حوزه‌های زبان و ادبیات فارسی، زبان‌شناسی و علوم مرتبط بوده است، دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی است. با وجود انتظار درک این امتیاز قابل اعتنا در وزارت علوم و دانشگاه‌های تابعه هنوز متن پایان‌نامه‌های درسی، رسم‌الخط حاکم بر ویراستاری کتاب‌ها و مجلات دانشگاهی، شیوه نگارش متن نامه‌های دانشگاهی و... لزوماً تابع دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی نیست و این عدم یکدستی موجب بروز نوعی ناهماهنگی در

فضای علمی کشور شده است؛ واقعیتی نگران‌کننده که با در نظر گرفتن تهدیدات زبان و خط فارسی در فضای مجازی تجسمی دو چندان یافته است.

در این راستا حسن حبیبی رئیس وقت فرهنگستان زبان و ادب فارسی در بخشی از مقدمه چاپ چهارم دستور خط مصوب این نهاد (۱۳۸۴) چنین ابراز امیدواری کرده بود: «امید است که این دستور خط با پیگیری دستگاه‌های دولتی دارای انتشارات و به‌ویژه با عنایت و نظارت کامل وزارت آموزش و پرورش که بیشترین متون درسی را همه‌ساله در اختیار دانش‌آموزان تا پایان دوره دبیرستان قرار می‌دهد و نیز ناشران دولتی کتاب‌های درسی و تحقیقی مربوط به آموزش عالی، در ظرف مدتی کوتاه به‌صورت دستور خطی درآید که همگان، به‌ویژه دانش‌آموزان و دانشجویان را که نویسندگان و فرهیختگان و دانشمندان سال‌های آینده‌اند، از ناهماهنگی‌های کنونی در زمینه دستور خط رهایی بخشد. دستور خط فارسی واحد سبب می‌شود بتوان از قابلیت‌های رایانه‌ای در فضای رقمی (دیجیتالی) بهره گرفت و همین امر به‌تنهایی برای اثبات لزوم و ضرورت پذیرش یک شیوه واحد کفایت می‌کند (دستورخط فارسی، ۱۴۰۱: ۱۶)

در این زمینه به تازگی نیز غلامعلی حدادعادل، رئیس فرهنگستان زبان و ادب فارسی پس از ارائه نسخه برخط دستورخط مصوب آن نهاد در اردیبهشت ۱۴۰۲ از استفاده نکردن رسم‌الخط زبان فارسی از سوی برخی افراد ابراز گلایه نمود و آن را نوعی لجبازی توصیف کرد که از گذشته تا امروز وجود داشته است. به باور او عده‌ای از نویسندگان رسم‌الخط خود را داشته و بر آن اصرار دارند و آگاهانه یا غیرآگاهانه با بی‌توجهی به دستور خط فارسی آشفته‌گی‌هایی را به نوشتار خود راه داده‌اند؛ در حالی که دستور خط فارسی سندی مهم برای یک‌دستی و استاندارد شدن خط فارسی است که انتظار می‌رود اهل نظر به آن توجه کافی ابراز دارند (وبگاه خبرگزاری تسنیم، ۱۴۰۲/۲/۱۸).

فرهنگستان سازمانی است که وظیفه اصلی آن وضع اصول و قواعد و تنظیم آئین‌نامه‌های لازم برای هدایت و برنامه‌ریزی زبان بوده و حفاظت از چهره خط فارسی یکی از مهم‌ترین اهداف این نهاد است. رئیس فعلی فرهنگستان زبان و ادب فارسی نیز ضمن تأیید این وظیفه سازمانی اظهار داشته است که این نهاد سیاست‌گذار، به حکم رسالتی که برحسب اساسنامه خود در پاسداری از زبان و خط فارسی بر عهده دارد، از همان نخستین سال‌های تأسیس، درصدد گردآوری مجموعه قواعد و ضوابط خط فارسی و بازنگری و تنظیم و تدوین و تصویب آن‌ها برآمد و کوشید تا در تدوین «دستور خط فارسی» اعتدال را رعایت کند (همان). از این‌رو فرهنگستان زبان و ادب فارسی از حدود بیست سال پیش با انتشار کتابچه‌ای به نام «دستور خط فارسی» تلاش کرده است تا رهنمودهایی برای شیوه نگارش (رسم‌الخط) فارسی و یکسان‌سازی آن ارائه کند. قواعد کلی «دستور خط فارسی» فرهنگستان عبارت‌اند از: «حفظ چهره خط فارسی»، «پاسداری از استقلال خط»، «تطابق صورت مکتوب و ملفوظ خط»، «فراگیر بودن قاعده‌های مصوب»، «سهولت نوشتن و خواندن خط فارسی»، «آسان‌سازی آموزش قواعد»، «فاصله‌گذاری و مرزبندی

کلمات برای حفظ استقلال کلمه و درست‌خوانی خط» و نیز «ضرورت فاصله‌گذاری در خط فارسی» (دستور خط فارسی، ۱۴۰۱: ۲۲-۲۱).

موضوع تعیین قواعدی برای خط فارسی در بدو تأسیس فرهنگستان زبان اول نیز مورد توجه بوده است؛ تا جایی که یکی از بندهای اساسنامه آن نهاد به اصلاح شیوه نگارش فارسی اختصاص یافت (روستایی: ۳۱). از نظر فرهنگستان زبان اول برای تدوین قواعد نگارش ابتدا لازم بود با آمارگیری دقیق شیوه نوشتن کلمات در نسخه‌های خطی قدیم و آثار چایی جدید و حتی سنجش آماری شیوه نگارش معاصرین، به مبانی و اصولی جدید دست یابد. علی‌رغم تحقیقات متعدد و با وجود مباحث اختلافی پرشور در سطح جامعه که بعضاً به استعلام نظر از فرهنگستان نیز می‌انجامید، توفیقی در این زمینه حاصل نشد (غلامحسین‌زاده، ۱۳۷۹: ۱۲۵).

در سال ۱۳۷۲ به ابتکار حسن حبیبی (ریاست وقت فرهنگستان سوم) کارگروهی به مدیریت علی‌اشرف صادقی و سپس احمد سمیعی از اعضای پیوسته فرهنگستان تشکیل شد. این کارگروه با تشکیل جلسات متعدد در باب تنظیم دستور خط پیشنهادات خود را به شورای فرهنگستان ارائه نمود و این شورا طی ۵۹ جلسه آن را مورد بحث و بررسی قرار داد. سپس پیش از تصویب نهایی دفتری به نام «دستور خط فارسی» منتشر گردید و در اختیار صاحب‌نظران قرار گرفت. شورا با توجه به نظرات ارائه شده و پس از بررسی مجدد طی ده جلسه در تاریخ ۱۳۸۰/۴/۳۰ «دستور خط فارسی» را تصویب و آن را برای تأیید و تنفیذ به رئیس جمهور (رئیس‌عالیه فرهنگستان‌های جمهوری اسلامی ایران) تقدیم کرد (دستور خط فارسی، ۱۴۰۱: ۱۱-۸). این دستور در سال ۱۳۸۴ براساس برخی نظرات دریافت شده مورد بررسی و تجدید نظر قرار گرفت و اصلاحات چندی در آن اعمال شد (دستور خط فارسی، ۱۴۰۱: ۱۵). در پی آن نیز «فرهنگ املائی خط فارسی» مبتنی بر دستور خط فارسی به اهتمام علی‌اشرف صادقی و همکار ایشان منتشر شد.

اکنون با گذشت حدود بیست سال از انتشار نخستین دستور خط فارسی و دریافت بازخوردهای متعدد همسو با مسائل حروف‌نگاری فارسی در محیط رایانه و فضای مجازی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی کارگروهی زیر نظر محمد دبیرمقدم، معاون علمی و پژوهشی آن نهاد و با حضور گروهی از صاحب‌نظران و کارشناسان برای بازنگری در دستور خط فارسی تشکیل داد و پس از حدود هفتاد جلسه، ویراست جدید دستورخط فارسی تدوین، تصویب و آماده انتشار شد (دستور خط فارسی، ۱۴۰۱: ۱۸). البته فرهنگ املائی خط فارسی مبتنی بر دستور خط جدید فرهنگستان هنوز ویراسته و منتشر نشده است.

دستور خط جدید مصوب فرهنگستان (۱۴۰۱) نسبت به نسخه پیشین آن دارای امتیازات زیاد و کاستی‌های کمتری است. چنین به نظر می‌رسد که کارگروه مربوط به نقدهای منتشر شده توجه نسبی داشته است ولی همچنان اشکالاتی قابل ذکر است که انتظار می‌رود در ویراست بعدی به آن‌ها توجه شود. باید اعتراف نمود تهیه دستور خط فارسی با عنایت به تعدد نظرات در این حوزه دشوار است و از این‌رو

تلاش‌های صورت گرفته در کارگروه مربوط را نمی‌توان نادیده گرفت. با وجود این، بررسی انتقادی دستور خط جدید به بهبود آن خواهد انجامید. مقاله حاضر بر آن است تا با تحلیل تطبیقی ویراست جدید دستور خط با نسخه پیشین آن ضمن برشمردن مزایای این شیوه‌نامه به برخی کاستی‌های آن نیز به سهم خود پرتو افکند. در مقاله حاضر برای رعایت یکدستی و سهولت درک مطلب در مقایسه‌های صورت گرفته از این پس به دستور خط مصوب ۱۳۸۰، «دستور خط پیشین» و به دستور خط مصوب ۱۴۰۱، «ویراست جدید» اطلاق می‌شود. لازم به توضیح است که در شیوه نگارش متن این مقاله سعی شده است با رویکرد تطبیقی برخی قواعد و تبصره‌های مورد بحث یادآوری شود تا خواننده برای درک موضوع بی‌نیاز از مراجعات مکرر به دستور «دستور خط پیشین» و «ویراست جدید» آن باشد. با وجود این در انتخاب مثال‌های مرتبط به صورت گزینشی و بر مبنای بسامد کاربرد عمل شده است.

۲- پیشینه تحقیق

در باب مشکلات خط فارسی و انعکاس پژوهش‌های دانشگاهی در این موضوع آثار پژوهشی چندی صورت گرفته است (ناصر: ۱۳۸۳)؛ ولی در اینجا صرفاً به تحقیقات انتقادی که در مورد دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی به انجام رسیده اشاره می‌شود.

غلامحسین زاده (۱۳۷۹) پیش از تصویب نهایی دستور خط پیشین فرهنگستان (۱۳۸۰) در مقاله‌ای به نقد نسخه پیشنهادی آن پرداخت. وی ضمن بیان ایرادات و کاستی‌های آن، پیشنهادهای برای اصلاح و تعدیل این دستور خط ارائه کرد.

معصومی همدانی (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان «خط فارسی و رایانه» یکسان‌سازی رسم الخط فارسی را برای استفاده از خطایاب، امکان جست و جوی واژه در متن و تهیه نمایه ضروری می‌داند. وی ایجاد یک دستورالعمل واحد را برای خط فارسی پیشنهاد داد.

مجد (۱۳۸۷) در مقاله خود به نقد بخش پیوسته‌نویسی یا جدانویسی کلمات مرکب بر اساس دستور خط فرهنگستان (۱۳۸۰) پرداخت و پیشنهادهای برای ساده کردن و تجمیع آن‌ها ارائه نمود. وی نهایتاً شش قاعده پیشنهادی را به جای ۲۳ قاعده دستور خط فرهنگستان در باب پیوسته‌نویسی و جدانویسی ارائه نمود. احمدی‌نسب و سیامک (۱۳۹۴) در مقاله‌ای به بررسی هفت نشریه برتر پایگاه استنادی علوم جهان اسلام در حوزه‌های موضوعی هفتگانه علوم از نظر میزان رعایت دستورالعمل‌های خط فارسی مصوب فرهنگستان (۱۳۸۰) پرداختند. یافته‌ها حاکی از آن بود که نشریات مورد بررسی با وجود کم توجهی کلی به پیشنهادات دستور خط مصوب فرهنگستان به ترتیب به معیارهای پیوسته‌نویسی، رعایت فاصله یک‌حرفی، جدانویسی و نگارش صحیح واژه‌ها پای‌بندی نسبی مبذول داشتند و در مجموع در زمینه

حرکت‌گذاری اسامی خارجی و واژه‌های مهجور، کسره اضافه و حرکت‌گذاری واژه‌ها با مصوت‌های کوتاه ضعیف‌ترین عملکرد را از خود نشان داده‌اند.

سینائی‌فرد (۱۳۹۴) در پایان‌نامه خود، ابتدا موارد انطباق و اختلاف شیوه‌نامه انتشارات دانشگاه پیام‌نور را با دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان (۱۳۸۰) مورد بررسی قرار داد و سپس بیست قاعده از ضوابط و قواعد رسم‌الخط این دو منبع را انتخاب نمود تا بتواند با معیار قرار دادن آنها، به بررسی رسم‌الخط متن کتاب‌های آن دانشگاه در مقطع کارشناسی بپردازد. بر اساس معیارهای بیست‌گانه این پژوهش، بیشترین پای‌بندی به معیارهای حرکت‌گذاری واژگان جهت ابهام‌زدایی، استفاده از تنوین، نگارش صحیح هجای میانی «-وو-» در واژه‌هایی مانند: داوود و ...، استفاده درست از افعال دارای «می» و «همی»، نگارش صحیح کلمات دارای «چه» و رعایت صحیح واژه‌های دارای نشانه «پای میانجی ابتر» مانند خانه علی و ... بود.

مدرس خیابانی (۱۳۹۷) در مقاله خود به بررسی نظام نوشتاری موجود در زیرنویس‌های شبکه خبر سیمای جمهوری اسلامی و زیرنویس‌های موجود در شبکه آی‌فیلم از منظری پیکره‌بنیاد پرداخت. یافته‌های پژوهش نشان داد علاوه بر وجود انواع خطای نگارشی در هر دو شبکه، فراوانی خطاها در زیرنویس‌های شبکه آی‌فیلم بسیار زیاد است.

رنجبر و همکاران (۱۳۹۸) به بررسی میزان انطباق رفتار نگارشی نگارندگان و کاربران پایگاه‌های اطلاعات علمی فارسی با دستورالعمل‌های مصوب فرهنگستان (۱۳۸۰) از نظر پیوسته‌نویسی، نزدیک‌نویسی و جدانویسی کلمات پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان داد رفتار نگارشی کاربران تنها در ۲۳/۲۵ درصد از موارد منطبق با دستورالعمل‌های مصوب فرهنگستان بود.

خلیلی‌پور (۱۴۰۲) در مقاله خود با عنوان «نگاهی به دستور خط» ابتدا به بیان نظرات مختلف در باب ضرورت شیوه‌نامه متمرکز نگارشی پرداخت و سپس به نقد دو موضوع «کسره اضافه» و «فاصله‌گذاری حروف اضافه مرکب و حروف ربط مرکب» از ویراست جدید دستور خط مصوب فرهنگستان (۱۴۰۱) اقدام نمود.

۳- بازنگری دستور خط جدید

«دستور خط پیشین» که نخستین بار در سال ۱۳۸۰ در حدود ۵۰ صفحه رسماً انتشار یافت و در خلال دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ به چاپ‌های مکرر رسید. در اواخر سال ۱۴۰۱ «ویراست جدید» آن پس از بازنگری کلی و رفع برخی از کاستی‌ها، در حدود ۹۰ صفحه منتشر شد. سپس نسخه الکترونیکی آن در سال ۱۴۰۲ در وبگاه فرهنگستان زبان و ادب فارسی بارگذاری و این‌گونه در دسترس عموم واقع شد. در این بخش

ابتدا به امتیازات «ویراست جدید» دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی پرداخته می‌شود و سپس به برخی از کاستی‌های آن اجمالاً اشاره خواهد شد.

۳-۱- مزایای دستور خط جدید

در این بخش پس از بررسی تطبیقی «دستور خط پیشین» با «ویراست جدید» آن به معرفی برخی امتیازات دستور خط مصوب ۱۴۰۱ می‌پردازیم.

۳-۱-۱- فاصله‌گذاری در خط فارسی

از تغییرات مهم «ویراست جدید» نسبت به «دستور خط پیشین» پرداختن جامع به موضوع فاصله‌گذاری در خط فارسی است. در نخستین نسخه آن فاصله‌گذاری محدود به جدانویسی و پیوسته‌نویسی بدون توجه ویژه به نیم‌فاصله‌نویسی بود. به دیگر سخن به مبحث فاصله‌گذاری در خط فارسی که نقشی مهم در نگارش رایانه‌ای خط فارسی دارد به اختصار پرداخته شده بود. وفق انتظار در ویراست جدید به این موضوع توجه بیشتری شده و به سه مبحث «فاصله کامل»، «نیم‌فاصله» و «بدون فاصله» در قالب قاعده‌های چندی پرداخته شده است. با توجه به توضیح کتاب دستور خط فرهنگستان، «بی‌فاصله» اصطلاحی منطقی نیست و تنها برای پرهیز از خلط این مفهوم با «نیم‌فاصله» به کار رفته است و منظور از آن این است که هرگاه ویژگی خط فارسی امکان اتصال حروف منفصل را نمی‌دهد، خودبه‌خود فاصله‌ای حداقلی بین حروف ایجاد شود. لازم به ذکر است با توجه به اختلاف‌نظرها در باب فاصله‌گذاری در خط فارسی، فرهنگستان تنها به تدوین قواعدی برای نوشتن الزامی بعضی از ترکیب‌ها با «نیم‌فاصله» یا «بی‌فاصله» و پیوسته‌نویسی برخی دیگر پرداخته است.

۳-۱-۲- افزودن قواعد جدید و ارائه توضیحات ضروری

در «ویراست جدید» شاهد ارائه برخی توضیحات مناسب و لازم یا درج بعضی قواعد مغفول و تبصره‌های مربوط نسبت به «دستور خط پیشین» هستیم. این توضیحات ضروری می‌تواند در مواردی اطلاع‌رسان و تبیین‌گر قواعد پیشنهادی باشد و در تشویق کاربران به بهره‌گیری بهینه از دستور خط و رفع ابهام و اقناع عموم باسوادان که به‌طور مداوم با نگارش خط فارسی سروکار دارند، مؤثر افتد. البته به نظر می‌رسد در مواردی نیز برخی توضیحات لازم ذکر نشده است که در بخش کاستی‌های این دستور به آن اشاره خواهد شد. از مهم‌ترین توضیحات ارائه شده در این ویراست به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

۳-۱-۲-۱- تبیین نگارش‌های مختلف «آنکه/ آن که» و «اینکه/ این که»

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۴) شیوه نگارش «این» و «آن» به همراه دو تبصره جدید به شرح زیر آمده است:

«این» و «آن» با فاصله کامل از کلمه پس از خود نوشته می‌شود، مانند: «آن خانه»، «این کتاب»

تبصره ۱: در حروف ربط مرکب بین «این» و «آن» و کلمه پس از آن‌ها نیم‌فاصله گذاشته می‌شود، مانند: «آن‌طور»، «این‌طور»، «آن‌گونه»، «این‌گونه» و نظایر آن. البته مثال‌هایی چون «آنجا»، «آنچه»، «آنکه»، «اینجا»، «اینکه» و «وانگهی» از این قاعده مستثنی شده است.

تبصره ۲: «این‌که» و «آن‌که» در معنی «این کسی که» و «آن کسی که» با نیم‌فاصله نوشته می‌شود. همان‌گونه که ملاحظه شد در «ویراست جدید» شاهد دو تبصره هستیم که مجموعاً توضیح مفیدی در مورد نگارش‌های مختلف «آنکه/ آن‌که» و «اینکه/ این‌که» ارائه می‌دهد که در «دستور خط پیشین» مغفول مانده بود.

۳-۱-۲-۲- توجه به نقش تأکید «که»

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۵) شیوه نگارش «که»^۱ همراه با یک تبصره آمده است: تبصره: «که» در نقش تأکید در نمونه‌هایی مثل «شما که غریبه نیستید» و «این که حرف تازه‌ای نیست» با فاصله کامل از کلمه پیش از خود نوشته می‌شود. هر چند مصادیق این مورد محدود است، می‌تواند از پیوسته‌نویسی افراطی «که» به‌ویژه برای عموم کاربران باسواد راهگشا باشد.

۳-۱-۲-۳- شیوه نگارش ابن/ بن/ بنت و ابو/ بو

در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۲۲) هنگام تبیین شیوه نگارش قاعده «ابن»، به واژه «بنت» پرداخته نشده بود که در «ویراست جدید» به آن توجه شده است. در ادامه همین قاعده نیز شاهد درج شیوه نگارش «ابو/ بو» و صورت‌های دیگر آن هستیم که اصلاح صورت گرفته در «ویراست جدید» موجب رفع ابهام در نگارش نمونه‌هایی چون «ابوعلی» و «ابن‌سینا» می‌شود. لزوم درج نیم‌فاصله در «ابن‌سینا» با وجود کسره میانی نیازی به توضیحی تبیین‌گر داشت که در بخش کاستی‌ها به آن اشاره خواهد شد.

۳-۱-۲-۴- شیوه نگارش «به» در نقش حرف اضافه

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۸) در مورد شیوه نگارش «به» در نقش حرف اضافه چنین آمده است: «به» در نقش حرف اضافه و همچنین در افعال گروهی (عبارت‌های فعلی) که حرف اضافه پیش از فعل است با فاصله کامل از اسم پس از خود نوشته می‌شود، مانند: «به برادرت گفتم»، «به کار بردم» گرچه احتمال پیوسته‌نویسی «به» به‌عنوان حرف اضافه در مثالی چون «به دوستش گفتم» اندک است، ولی همین حرف اضافه در ساختار عبارت‌های فعلی چون «به کار بردم» موجب بروز ابهام در بین نگارندگان خط فارسی می‌شد که با اصلاح صورت گرفته در دستور خط جدید مرتفع گردید.

۳-۱-۲-۵- شیوه نگارش «پس» و «پیش»

۱. «که» در ترکیب با کلمه پیش از خود با نیم‌فاصله نوشته می‌شود: چنان‌که، چون‌که

قاعده نگارش پیشوندوارهای «پس-» و «پیش-» در «دستور خط پیشین» به صورت مستقل مغفول مانده بود که خوشبختانه در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۷) به این شرح آمده است:

پیشوندوارهای «پس-» و «پیش-» با نیم‌فاصله از کلمه پس از خود نوشته می‌شوند، ولی کاربرد این پیشوندوارها به صورت پیوسته در برخی از ترکیب‌ها (پیشاهنگ، پیشامد، پیشنهاد و ...) رایج‌تر است.

۳-۱-۲-۶- شیوه نگارش رئیس، ارائه، جزئی، قرائت

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱، پانوش: ۴۲) توضیح مفیدی در مورد نگارش واژه‌های «رئیس»، «ارائه»، «جزئی» و «قرائت» آمده است که به پیشگیری از رایج‌تر شدن الگوهای نگارشی چون «رییس»، «ارایه»، «جزیی» می‌شود.

۳-۱-۲-۷- نگارش «های» ملفوظ و غیرملفوظ در حالت اضافه

در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۲۸) برای نگارش قاعده «های» غیرملفوظ در حالت اضافه، درج علامت «ة» پیشنهاد شده بود، مانند: «خانه من». در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۴۷) علاوه بر این قاعده به شیوه نگارش «های» ملفوظ در حالت اضافی (لزوم درج کسره نه علامت ة) هم اشاره شده است، مانند «متوجه موضوع». اضافه شدن قاعده جدید موجب پرهیز از خلط نگارش این دو می‌شود و از نگارش‌های اشتباهی چون «گرة کور» پیشگیری می‌کند.

۳-۱-۲-۸- شیوه نگارش بیناوند

قواعد و تبصره‌هایی در مورد شیوه نگارش بیناوند به «ویراست جدید» افزوده شده است که جای خالی این توضیحات در «دستور خط پیشین» حس می‌شد. این قواعد به شرح زیر است:

الف- در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۶۳) در مورد نگارش بیناوند آمده است:

ترکیب‌های ساخته شده با بیناوندهای «ا»، «به»، «تا» و «وا» با نیم‌فاصله/ بی‌فاصله نوشته می‌شوند:

جابه‌جا، جورواجور، دست‌به‌دست، دم‌به‌دم، دورادور، روبه‌رو، سراسر، سرتاسر، لحظه‌به‌لحظه، موبه‌مو.

تبصره: آن دسته از ترکیب‌های ساخته شده با بیناوند «الف» که در آن‌ها امکان اتصال بیناوند به حرف پیشین وجود دارد. («تنگ‌تنگ»، «رنگارنگ») پیوسته نوشته می‌شوند.

ب- در تبصره دیگری از همین دستور خط (۱۴۰۱: ۶۰) با موضوع نگارش ترکیب‌های چندهجایی اشاره شده است که «الف» در نمونه‌هایی مثل «جنگاور» و «دلاور» بیناوند است و به صورت پیوسته نوشته می‌شود.

البته شاید در اینجا اشاره به تفاوت «بیناوند» و «میانوند» (به دلیل عدم وجود میان‌وند در فارسی) در پانوش می‌توانست روشن‌گر عموم باشد.

۳-۱-۲-۹- شیوه نگارش افعال پیشوندی

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۶۳) با درج قاعده‌ای تکلیف نگارش افعال پیشوندی چنین روشن شده است:

افعال پیشوندی با نیم‌فاصله/ بی‌فاصله نوشته می‌شوند، مانند: «به‌دربدن» و شکل منفی یا استمراری آن.

تبصره: در صورتی که بین اجزای افعال پیشوندی فعل‌های کمکی به کار رفته باشد در دو سوی فعل کمکی یک فاصله کامل گذاشته می‌شود مانند: «فرو خواهد نشاند».

۳-۱-۲-۱۰- شیوه نگارش مصدرهای مرکب و مصدرهای گروهی

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۶۷-۶۸) قاعده‌ای در مورد نگارش مصدرهای مرکب مانند «اختصاص دادن» و مصدرهای گروهی مانند «به‌دست آوردن» به همراه دو تبصره به شرح زیر اضافه شده است:

در مصدرهای مرکب و مصدرهای گروهی، همکرد (به‌صورت مصدری یا صرف‌شده) با فاصله کامل از جزء غیرهمکرد نوشته می‌شود: «جابه‌جا کردن» و «سخن گفتن».

تبصره ۱: صورت‌های مشتق از فعل‌های گروهی و مصدرهای مرکب (اسم مصدرها، حاصل مصدرها، صفت‌های فاعلی و مفعولی) با نیم‌فاصله/ بی‌فاصله نوشته می‌شوند، مانند: «آشتی‌کنان»، «از آب گذشته»، «بازسازی‌شده» و «به‌کارگیری».

تبصره ۲: صورت‌های اسمی مشتق از فعل‌های مرکب پیوسته نوشته می‌شوند، مانند: «برونداد»، «پیشرفت»، «چشمداشت»، «رویداد»، «عملکرد» و «گرامیداشت». البته مثال‌هایی چون «برون‌رفت»، «بوم‌نگاشت»، «بیرون‌شد» و «ته‌نشست» از این قاعده مستثنی شده است.

البته شاید در اینجا اشاره به تفاوت «برون‌رفت» و «برونداد» در پانویس می‌توانست برای عموم روشنگر باشد.

۳-۱-۲-۱۱- شیوه نگارش حروف اضافه مرکب و حروف ربط مرکب

در «ویراست جدید»، (۱۴۰۱: ۶۹-۷۱) شاهد افزوده شدن بخش «فاصله‌گذاری در حروف اضافه مرکب و حروف ربط مرکب» هستیم. این بخش که در «دستور خط پیشین» مغفول مانده بود به شرح زیر تبیین شده است:

الف- در «ویراست جدید»، (۱۴۰۱: ۶۹-۷۰) برای فاصله‌گذاری حروف اضافه مرکب، قاعده‌ای همراه با دو تبصره آمده است:

حرف اضافه ساده (پسین یا پیشین) و ستاک اسمی با «نیم‌فاصله/ بی‌فاصله» نوشته می‌شوند، مانند: «از جهت»، «براساس»، «به سبب»، «به علاوه»، «به وسیله»، «پیش از»، «در ضمن»، «راجع به»، «مبنی بر».

تبصره ۱: برای پرهیز از بدخوانی توصیه می‌شود اعراب حروف اضافه مرکبی مانند «در ازای» و «در زمینه» گذاشته شود.

تبصره ۲: بین اجزای حروف اضافه سه‌جزئی فاصله کامل گذاشته می‌شود، مانند: «از برای خاطر»، «با توجه به»

ب- در «ویراست جدید»، (۱۴۰۱: ۷۱-۷۰) شیوه فاصله‌گذاری حروف ربط مرکب چنین تبیین شده است:

حروف ربط مرکب برای سهولت بررسی از لحاظ ساختمان صوری به دو دسته حروف ربط مرکب ساخته شده با حرف پیوند «که» و حروف ربط مرکب بدون «که» تقسیم شده است. فاصله‌گذاری این حروف به این شرح است:

الف- حروف ربط مرکب ساخته شده با «که»: فاصله بین اجزای حروف ربط مرکب، از آنجاکه یک مجموعه را تشکیل می‌دهند و هم‌بستگی بین اجزای آنها قوی است، «نیم‌فاصله/ بی‌فاصله» است، مانند: «آن‌گاه‌که»، «از آن‌جاکه»، «از این‌که»، «با آن‌که»، «با این‌که»، «بی‌آن‌که»، «چنان‌که»، «چون‌که»، «در حالی‌که»، «در صورتی‌که»، «زیراکه»، «همین‌که». البته «بلکه» از این قاعده مستثنی شده است. همچنین، اگر جزء پیش از «که» مجموعه باز باشد، بین آن جزء و «که» فاصله کامل گذاشته می‌شود، مانند: «آن‌گونه‌که»، «این‌طور‌که»، «به‌طوری‌که»، «به‌نحوی‌که».

شاید در اینجا اشاره به تفاوت مواردی چون «در حالی‌که»، «در صورتی‌که» با نمونه دیگری چون «در شرایطی‌که» می‌توانست در تبیین این تقسیم‌بندی با توجیه مجموعه بسته و تمایز آن از نمونه‌های مجموعه باز برای عموم روشن‌تر باشد.

ب- حرف ربط مرکب بدون «که»: فاصله بین اجزای سازنده این حروف «نیم‌فاصله/ بی‌فاصله» است: «از این‌رو»، «از این گذشته»، «از سوی دیگر»، «با این همه»، «با وجود این»، «بنابراین»، «به این ترتیب»، «به این علت»، «در ضمن»، «وگرنه».

شاید در اینجا نیز اشاره به عدم قائل شدن به مجموعه باز و بسته در نگارش دسته اخیر (ب) در نمونه‌هایی چون «به این ترتیب»، «به این گونه» و «به این شکل» و یا «به این علت»، «به این دلیل»، «به این خاطر» و «به این سبب» می‌توانست در تبیین این تقسیم‌بندی با توجیه مجموعه بسته و تمایز آن از نمونه‌های مجموعه باز برای عموم روشن‌تر باشد.

تبصره: بین همه اجزای سازنده حروف ربط مرکبی که بیش از سه جزء دارند فاصله کامل گذاشته می‌شود، مانند: «به هر دلیل‌که»، «به هر سبب‌که»، «به هر علت‌که».

گرچه افزودن این بخش می‌تواند برای نگارش «حروف ربط مرکب» و «حروف اضافه مرکب» مفید واقع شود به نظر می‌رسد ضرورت پیشنهاد نیم‌فاصله در حروف ربط و اضافه مرکب نیاز به تبیین علی برای عموم کاربران باسواد دارد تا درک بهتری از قائل شدن به این طبقه‌بندی داشته باشند. به نظر می‌رسد که بخشی از قواعد درج نیم‌فاصله در این بخش با نیم‌نگاهی به ملاحظات ویرایشی و حروف نگاری رایانه‌ای صورت گرفته باشد که این ملاحظه می‌تواند با بهره‌گیری از امکانات نرم‌افزاری جدید برای ویراستاران تأمین شود و شاید نیازی به تبصره‌افزایی به قواعد دستور خط نباشد.

۳-۱-۲-۱۲- سایر تبصره‌های جدید

پیشنهادهای نگارشی مفید دیگری نیز به «ویراست جدید» در قالب تبصره اضافه شده که به شرح زیر است:

الف- پسوند «سان» همواره با نیم‌فاصله/ بی‌فاصله از کلمه پیش از خود نوشته می‌شود؛ مگر در: «همسان»، «یکسان» (۱۴۰۱: ۵۹).

ب- پسوندهای «-گر» و «-گری» در کلمه‌های مختوم به «های» ملفوظ و «ط» و «ظ» مانند: «توجیه‌گر»، «افراط‌گری» و نیز در کلمه‌های مختوم به «ی» در صورتی که خوانش آن دشوار گردد با نیم‌فاصله/ بی‌فاصله نوشته می‌شوند، مانند: «لابالی‌گری» (همان: ۵۹).

ج. پسوندهای «-آسا» و «آگین»، «-بار» و «-جات»، «-فام» و «-وش» همواره با نیم‌فاصله/ بی‌فاصله از کلمه پیش از خود نوشته می‌شوند، مانند: «ترشی‌جات»، «سرخ‌فام»، «شرم‌آگین»، «شکم‌بار» و «غول‌آسا» (همان: ۶۰-۵۹).

د. «بی» در نقش حرف اضافه همیشه با فاصله کامل از کلمه پس از خود نوشته می‌شود: «بی هیچ چشمداشتی کار کرد» (همان: ۳۹).

۳-۱-۳- توجه به نقدهای منتشر شده

پس از ارائه «دستور خط پیشین» در دهه ۱۳۸۰ و چاپ‌های بعدی آن در خلال دهه ۱۳۹۰ چند مورد نقد دانشگاهی در باب آن منتشر شد که در تدوین «ویراست جدید» به برخی موارد اشاره شده در آن نقدها ترتیب اثر داده شده است. البته موارد دیگری نیز بعضاً می‌توانست مورد توجه قرار گیرد که در بخش کاستی‌های «دستور خط جدید» به آن اشاره خواهد شد.

۳-۱-۳-۱- استثنای شیوه نگارش «را»

در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۲۱) قاعده شیوه نگارش «را» (با فاصله کامل از کلمه پیش از خود) فقط با استثنای «چرا» همراه شده بود که غلامحسین زاده (۱۳۷۹: ۱۳۷) در نقد خود استثنای «مرا» را نیز به آن افزود. خوشبختانه در تدوین «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۵) آن نقد مورد توجه قرار گرفته است.

۳-۱-۳-۲- تعدیل شیوه نگارش ترکیبات پربسامد

در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۴۳) در قاعده جدانویسی برخی کلمات مرکب چنین آمده است: اگر جزء آغازین ترکیب، بسامد فراوان داشته باشد آن ترکیب را جدا می‌نویسیم، مانند: «شاه‌نشین» و «نیک‌بخت». در مقاله انتقادی امید مجد (۱۳۸۷: ۸۵) در این باب آمده بود: اگر قرار بود بسامد زیاد کلمات باعث جدانویسی شود باید کلماتی مانند «شاهنامه» و «شاهراه» و «شاهرگ» و «نیک‌نام» و «نیکمرد» و «نیکدل» هم جدا نوشته می‌شدند!

این قاعده در دستور خط جدید (۱۴۰۱: ۶۰) چنین تعدیل شده است:

پسوندهای «-خانه» و «-نامه» و نظایر آنها که در ترکیب‌سازی بسامد فراوان دارند، همواره با نیم‌فاصله/بی‌فاصله از کلمه پیش از خود نوشته می‌شوند؛ مگر در ترکیب‌هایی که واژگانی شده‌اند، مانند: «سفارتخانه»، «کتابخانه»، «گلخانه» و «اساسنامه»، «بخشنامه»، «فصلنامه».

۳-۱-۴- تکمیل شیوه نگارش اعداد

در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۴۰ و ۴۲) قواعد اعداد محدود به این دو قاعده بود:

الف- کلمات مرکبی که جزء اول آنها عدد باشد، جدا نوشته می‌شوند، مانند: پنج‌گانه ب-اگر یک جزء کلمه مرکب عدد باشد، جدا نوشته می‌شود، مانند: پنج‌تن.

در واقع هر دو قاعده را می‌توان یک قاعده دانست، اما در «ویراست جدید» بحث مفصل‌تری در باب نگارش اعداد در قالب چند قاعده مانند نگارش «اعداد کسری»، «اعداد واو دار» و ... ارائه شده است.

۳-۱-۵- حذف مثال‌های کم‌کاربرد

در «دستور خط پیشین» در برخی قواعد بعضی مثال‌های کم‌کاربرد ارائه شده بود که خوشبختانه در «ویراست جدید» شاهد حذف یا جایگزینی تعدادی از آنها هستیم. در اینجا به چند مورد آن اشاره می‌شود:

در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۲۱) مثال کم‌کاربرد «چسان» در باب شیوه نگارش «چه» و اتصال آن به کلمه پس از آن درج شده بود که در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۴) حذف شده است. همچنین در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۴۲) درباره «جدانویسی واژه‌های مرکب با اسم خاص» مثال کم‌کاربرد «عیسی‌رشته‌مریم‌بافته» حذف و مثال بهتر «تهران‌گردی» جایگزین آن شده است.

۳-۱-۶- ضابطه‌مند شدن برخی قواعد

در «ویراست جدید» سعی شده قاعده‌هایی که در «دستور خط پیشین» تابع تفسیر مبهمی بودند، قاعده‌مندتر شوند که از این موارد می‌توان به نمونه‌های زیر اشاره کرد:

۳-۱-۶-۱- شیوه نگارش «-وار» و «-واره»

در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۴۰) شیوه نگارش پسوندهای «-وار» و «-واره» تابع قاعده ویژه‌ای نبود؛ به این صورت که در برخی واژه‌ها به صورت جدا نوشته می‌شد، مانند «طوطی‌وار» و در مواردی نیز مانند «بزرگوار» و «سوگوار» به شکل پیوسته نوشته می‌شد.

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۵۹) شاهد یک تبصره در مورد پسوند «-وار» و «-واره» هستیم که موجب قاعده‌مندتر شدن آن شده است:

پسوند «-وار» همیشه به صورت نیم‌فاصله/بی‌فاصله با کلمه پیش از خود نوشته می‌شود. البته مثال‌هایی چون «بزرگوار»، «خانوار»، «سوگوار» و «عیالوار» از این قاعده مستثنی شده است. از سویی، برای پسوند «-واره» این توضیح اضافه شده است که وند مزبور همیشه به صورت پیوسته با کلمه پیش از خود نوشته می‌شود، مانند: «جشنواره»، «سنگواره»، «ماهواره».

۳-۱-۲- شیوه نگارش ترکیبات چندهجایی

در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۴۰) شیوه نگارش ترکیب‌هایی چندهجایی تابع قاعده ویژه‌ای نبود و در قالب یک تبصره چنین آمده بود:

اگر در این ترکیب‌ها جزء دوم با «آ» آغاز شود و بیش از یک هجا داشته باشد، پیوسته نوشته می‌شد مانند «دلاویز»، «پیشاهنگ» و «بسامد» و گاهی مانند: «دانش‌آموز» و «دل‌آگاه» جدا نوشته می‌شد. شیوه نگارش ترکیبات چندهجایی در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۶۰) قاعده‌مندتر شده و به درک بهتر آن کمک کرده است:

ترکیب‌هایی که جزء دوم آن‌ها با «آ» آغاز می‌شود و چندهجایی باشند با نیم‌فاصله نوشته می‌شوند. البته دو مورد از این قاعده مستثنی شده است: ترکیب‌های کوتاه شده، مانند: «اخمالو» (اخم‌آلود)، «خوابالو» (خواب‌آلود)، «نماوا»، «نماهنگ» و نیز ترکیب‌های واژگانی شده (بسیط‌گونه)، مانند: بسامد، پیامد، پیشامد، پیشاهنگ، پیشایند، تکاور، خوشامد، خوشایند، دستاورد، دستاویز، دلارام، دلاویز، رزمایش، گردهمایی، گرمابه و نوشابه. بدیهی است که «الف» در کلماتی چون «جنگاور»، «دلاور» و «فناوری» بیاوند است و مشمول این قاعده نمی‌شود.

۳-۱-۷- حذف برخی قواعد از دستور خط پیشین

قواعد زیر در «دستور خط پیشین» مطرح شده بود که در «ویراست جدید» حذف شده است:

الف- هرگاه یکی از اجزای کلمه مرکب دارای چند گونه مختوم به حرف منفصل و حرف متصل باشد، چون جدانویسی گونه یا گونه‌های مختوم به حرف منفصل اجباری است به تبع آن جدانویسی گونه یا گونه‌های دیگر نیز منطقی‌تر است، مانند: «پابرهنه/ پای‌برهنه»، «پامال/ پای‌مال»^۱ (۱۳۹۴: ۴۲).

ب- مرکبی که دست کم یک جزء آن کاربرد مستقل نداشته باشد، پیوسته نوشته می‌شود: «غمخوار»، «رنگرز»، «کهریا» (۱۳۹۴: ۴۰).

ج- اگر کلمه با پیوسته‌نویسی، طولانی یا نامأنوس یا حیثاً پُردندانه شود جدا نوشته می‌شود: مصلحت‌بین، پاک‌ضمیر، حقیقت‌جو. (دستور خط، ۱۳۹۴: ۴۲)

گرچه به نظر می‌رسد این قواعد حذف شده در بخش‌هایی از «ویراست جدید» به‌نحوی پوشش یافته و مجموعاً موجب سبک‌تر شدن دستور خط شده است، برخی از مثال‌های قواعد محذوف چون «پای‌مال»، «پابرهنه» و «غمخوار» در خلال بخش‌های مربوط در «ویراست جدید» نیامده و موجب ابهام کاربران در این مثال‌ها شده است. ضمناً با حذف قاعده «ج» در «دستور خط جدید» ظاهراً نگارش ترکیبات طولانی چون «غسالخانه» و «چشمداشت» بلامانع تلقی شده‌اند (۱۴۰۱: ۶۸ و ۶۰).

۱. این واژه در فرهنگ/ملایی (۱۳۹۴: ۱۴۹) به‌صورت پیوسته نیز پذیرفته شده است.

۳-۱-۸- استفاده بیشتر از واژه‌های فارسی

در دستور خط فارسی انتظار می‌رود در مواردی که زبان فارسی معادل رایج دارد از کلمات عربی پرهیز شود که خوشبختانه در «ویراست جدید» در برخی موارد شاهد جایگزینی واژه‌های فارسی به جای عربی هستیم. مانند جایگزینی واژه «پیش» و «پس» به جای «قبل» و «بعد» (البته بدون تعمیم فراگیر آن‌ها)؛ بهره‌گیری از تعبیر «واژه‌گونی‌شده» در مفهوم مورد نظر «دستور خط» به جای «بسیط‌گونه» و استفاده از شکل جمع فارسی به جای عربی مانند جایگزینی «ترکیب‌ها» به جای «ترکیبات» (بدون تعمیم فراگیر آن). البته در این راستا موارد دیگری نیز می‌توانست مورد توجه قرار گیرد که در بخش کاستی‌های «دستور خط جدید» به آن اشاره خواهد شد.

۳-۱-۹- سایر موارد بازبینی‌شده در «دستور خط جدید»

از دیگر مواردی که به کارآمدی «ویراست جدید» کمک کرده است می‌توان به شرح زیر اشاره کرد:

۱. در برخی از قواعد شاهد بهبود توضیحات و ساده‌تر شدن «ویراست جدید» هستیم، مانند: حذف قواعد شیوه نگارش «هم» و تبدیل آن به یک قاعده (همراه با استثنائات آن) و نیز قاعده نوشتن صفت‌های مرکب.

۲. در برخی از قواعد «ویراست جدید» به تعداد مثال‌ها افزوده شده که می‌تواند به تبیین بهتر موضوع کمک کند، مانند: افزودن مثال‌ها در استثنائات مربوط به قاعده «همین» و «همان»، (۱۴۰۱: ۳۵) افزودن مثال‌های کاربردی در باب شیوه نگارش همزه (۱۴۰۱: ۵۲) و افزودن برخی از وام‌واژه‌های کاربردی از عربی (۱۴۰۱: ۶۴).

۳. در «دستور خط پیشین»، ترتیب الفبایی مثال‌ها رعایت نشده بود که در «ویراست جدید» در همه بخش‌های آن اصلاح شده است.

۴. ارتقای کیفی برخی جداول «ویراست جدید» از نظر صوری و محتوایی: به‌عنوان نمونه افزودن واژه‌های مختوم به الف مقصوره، کلمات مختوم به همزه با کرسی «ا» و واژه‌های مختوم به همزه بدون کرسی به جداول مربوط به شیوه نگارش «ام»، «ای» و ...، نوشتن ضمایر ملکی و مفعولی و نگارش یای نکره، مصدری و نسبت که جای آن‌ها در «دستور خط پیشین» خالی بود (۱۴۰۱: ۴۶-۴۲).

۵. در «دستور خط پیشین» کلمات «بی‌هوده» و «بی‌گانه» در زمره واژگان بسیط‌گونه فهرست شده بود ولی در ویراست جدید به بسیط اصلاح شده است (۱۴۰۱: ۳۹).

۶. در «دستور خط پیشین» قواعد نگارشی مجموعه واژه‌های مرکب و مشتق با عنوان «کلمات مرکب» فهرست شده بود ولی در ویراست جدید از عبارت «ترکیب‌ها» استفاده شده است. بدیهی است در اینجا بهره‌گیری از عنوان ترکیبات فراتر از معنای مورد نظر نویسندگان کتاب‌های دستور زبان تلقی شده است.

۷. ارائه برخی اطلاعات مفید در پانویس با «دستور خط پیشین» از جمله ارائه توضیح پیرامون شهر «آهاوور» پاکستان (۱۴۰۱، پاورقی: ۵۷).

۳-۲- کاستی‌های «دستور خط جدید»

در این بخش پس از بررسی تطبیقی نسخه «دستور خط پیشین» با «ویراست جدید» آن به برخی از کاستی‌های «دستور خط مصوب ۱۴۰۱» می‌پردازیم.

۳-۲-۱- عدم وجود برخی توضیحات ضروری

در مواردی از «ویراست جدید» ضرورت تبیین قواعد و نیز افزودن برخی مثال‌های مربوط احساس می‌شود که در این بخش به تعدادی از آن‌ها خواهیم پرداخت:

۳-۲-۱- شیوه نگارش ابن/ بنت

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۶) قاعده شیوه نگارش «ابن» و «بنت» حکم به «نیم‌فاصله» نوشتن آن‌ها با کلمه پس از خود می‌دهد. تبیین علت بی‌فاصله نوشتن نمونه‌ای مانند «ابن‌سینا» با وجود کسره میانی آن مفید به نظر می‌رسد.

۳-۲-۱- شیوه نگارش واژه «هیئت»

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۵۰) ارائه مثال‌هایی برای معانی مختلف واژه «هیئت» (نجوم و...) مفید به نظر می‌رسد تا صورت‌های نگارشی متداول سابق مانند «هیأت علمی» را نیز در ذهن خوانندگان شامل شود. هر چند براساس فرهنگ املائی فرهنگستان (۱۳۹۴: ۶۴۹) نیز معانی مختلف این واژه به یک شکل (هیئت) نوشته شده است.

۳-۲-۱- شیوه نگارش نام کتاب‌های عربی

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۶۵) تبصره‌ای درباره شیوه نگارش نام کتاب‌های عربی آمده است: *اسامی کتاب‌ها (عربی) با فاصله کامل نوشته می‌شود، مانند: «تجارب الامم»، «مجالس النفاس»، «نهج البلاغه».*

ارائه استدلال کافی برای با فاصله کامل نوشتن نام کتاب‌های عربی با وجود «ال» لازم است، زیرا آنچه تا پیش از این برای کاربران معمول‌تر به نظر می‌رسیده است، نگارش واژه‌های عربی چون «نهج البلاغه» با نیم‌فاصله بوده است و توضیح برای این تغییر الگوی نگارشی مفید خواهد بود.

۳-۲-۱- شیوه نگارش پیشوندواره‌های مختوم به کسره

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۷) در مورد شیوه نگارش «پیشوندواره‌های مختوم به کسره» چنین آمده است:

ترکیب‌های ساخته‌شده با پیشوندواره‌های مختوم به کسره (سوء، ضد، غیر) که امکان اتصال به جزء پس از خود را ندارند، بی‌فاصله نوشته می‌شوند، مانند: «غیراصولی»، «ضدنزنگ»، «سوءاستفاده». لزوم ارائه استدلال کافی برای نیم‌فاصله نوشتن عبارات بالا با وجود امکان تلفظ کسره میان آن‌ها مفید به نظر می‌رسد.

۳-۲-۱-۵- شیوه نگارش «به» در صفت‌ها، قیدها و حروف اضافه مرکب
در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۸) در مورد شیوه نگارش «به» آمده است:
«به» در صفت‌ها، قیدها و حروف اضافه مرکب با نیم‌فاصله نوشته می‌شود، مانند: «به‌خصوص» (صفت و قید)، «به‌سختی»، «به‌جهت»، «به‌محض»، «به‌موجب».
ارائه استدلال کافی برای نیم‌فاصله نوشتن عبارات بالا برای درک بهتر موضوع توسط عموم کاربران مفید به نظر می‌رسد.

۳-۲-۱-۶- شیوه نگارش «به» در «بدین»، «بدان» و «بدو»
در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۸) در بحث فاصله‌گذاری «به» چنین آمده است:
«به» در کلماتی مثل «بدین»، «بدان» و «بدو» به‌صورت پیوسته نوشته می‌شود. پیشنهاد می‌شود که در بازنگری‌های آتی با توجه به جنبه ادبی این واژه‌ها، ترجیح استفاده از «به این» و «به آن» و «به او» و «به ایشان» بر صورت‌های مزبور یادآوری شود؛ چرا که هنوز در اغلب مکاتبات اداری، شاهد کاربرد بی‌توجیه صورت‌هایی چون «بدین وسیله» هستیم.

۳-۲-۱-۷- شیوه نگارش «بعلاوه/ به‌علاوه»
در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۸) در بحث فاصله‌گذاری «به» چنین آمده است:
حرف «ب» که در آغاز برخی از ترکیب‌های عربی می‌آید حرف جر است و از نوع حرف اضافه فارسی نیست و با کلمه پس از خود پیوسته نوشته می‌شود مانند: «برای‌العین»، «مابازاء»، «بعینه»، «بعلاوه» (نشانه جمع در ریاضی).

از سویی قاعده مندرج در «ویراست جدید» (ص ۶۹) حکم به نیم‌فاصله/ بی‌فاصله (بسته به نوع حروف) نوشتن حروف اضافه مرکب کمتر از سه جزء داده است، مانند: «ازجهت»، «به‌علاوه». پرسش اینجاست که آیا تفاوت نگارشی این دو مورد («بعلاوه» به‌عنوان نشانه جمع در ریاضی و «به‌علاوه» به‌عنوان حرف اضافه مرکب) برای عموم کاربران با وجود اشتراک در مفهوم «به‌اضافه/ علاوه‌بر» کاربردی است؟ آیا اعمال این تفاوت نگارشی از همه باسوادان در عمل انتظار می‌رود و موجب افزایش تبصره‌های دستور خط و دشواری آن نمی‌گردد؟

۳-۲-۱-۸- فاصله‌گذاری در حروف اضافه مرکب و حروف ربط مرکب

در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۶۹-۷۱) درباره «فاصله‌گذاری حروف اضافه مرکب و حروف ربط مرکب» حکم به گذاشتن فاصله کامل بین حروف اضافه سه‌جزئی مانند «با توجه به» و نیم‌فاصله نوشتن حروف اضافه دو جزئی مانند «از جهت» داده است. از طرفی حروف ربط بیش از سه جزء مانند «به هر دلیل که» را باید با فاصله کامل و کمتر از آن را مانند «باوجوداین» با نیم‌فاصله بنویسیم. بهتر بود که دستور خط به منظور همراهی نویسندگان خط فارسی با «ویراست جدید»، با بیان استدلالی تفاوت آن‌ها را تبیین می‌کرد. به نظر می‌رسد که بخشی از قواعد درج نیم‌فاصله در این بخش با نیم‌نگاهی به ملاحظات ویرایشی و حروف‌نگاری رایانه‌ای (عدم ایجاد فاصله بین اجزای حروف ربط مرکب و حروف اضافه مرکب) صورت گرفته که این ملاحظه می‌تواند با بهره‌گیری از امکانات نرم‌افزاری جدید از جمله فشردن سطور با درصد‌های مختلف برای ویراستاران تأمین شود و شاید نیازی به تبصره‌افزایی به قواعد دستور خط نباشد.

۳-۲-۱-۹- شیوه نگارش اعداد

الف- در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۶۱) در مورد شیوه نگارش ترکیبات چنین آمده است: کلمه‌هایی که در آن‌ها کاهش یا افزایش واجی یا ادغام یا جابه‌جایی روی داده باشد، پیوسته نوشته می‌شوند، مانند: «سیصد». لزوم تبیین بیشتر در مورد شیوه نگارش متفاوت «سیصد» احساس می‌شود. از سوی دیگر در قاعده نگارش اعداد بدون واو (۱۴۰۱: ۶۵) حکم به «نیم‌فاصله/ بی‌فاصله» نوشتن این اعداد داده است، مانند: «یک‌صد»، «چهارصد»، «شش‌صد»، «هفت‌صد»، «هشت‌صد». البته «نهصد» از این قاعده مستثنی شده است. ضمناً در پانویس به رایج بودن پیوسته‌نویسی «یک‌صد»، «شش‌صد»، «هفت‌صد» و «هشت‌صد» اشاره شده است که خود از یکدستی خط فارسی می‌کاهد.

ب- در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۶۵) در مورد شیوه نگارش اعداد در واژه‌های مرکب چنین آمده است: واژه‌های مرکبی که در آن‌ها عدد به کار رفته باشند «بی‌فاصله/ نیم‌فاصله» نوشته می‌شوند، مانند: «دوهزاروپانصدساله» و «ده‌پانزده (نفر)».

با وجود قاعده بالا مبنی بر «بی‌فاصله» نوشتن «دوهزاروپانصدساله» از سویی شاهدیم در قاعده اعداد وادار در «ویراست جدید» شیوه نگارش عدد «دو هزار و پانصد» به صورت فاصله کامل توصیه شده است (۱۴۰۱: ۶۵) که درک تفاوت دستوری این دو برای عموم کاربران دشوار می‌نماید و قابل پیش‌بینی است که این دو دستور در عمل خلط گردند.

۳-۲-۲- برخی تناقضات درون‌متنی

«به همین دلیل» در مثال‌های مربوط و نیز متن ویراست جدید نیامده بود ولی مواردی چون «به همین صورت» (ص ۳۹، خط ۱۶)؛ «به همین اعتبار» (ص ۷۲، خط ۱۱) با فاصله کامل آمده و موارد دیگری چون «به همین جهت» (ص ۱۱، خط ۱۲)؛ «به همین منظور» (ص ۱۸، خط ۱۱)؛ «به همین سبب» (ص ۲۵، مورد ج)

و «به‌همین‌منوال» (ص ۴۴، پاورقی دوم) با نیم‌فاصله در متن ویراست جدید درج شده بود که این عدم یکدستی نیاز به بازنگری دارد.

بخش «حروف ربط مرکب بدون "که"» (ص ۷۱) شامل عباراتی چون «ازاین‌رو»، «ازاین‌گذشته»، «ازسوی‌دیگر» و ... می‌باشد و تأکید شده است که این موارد باید با رعایت نیم‌فاصله در متن درج شوند، اما «از جهتی دیگر» (ص ۸، خط پنجم) که از لحاظ ساختار و معنی با «ازسوی‌دیگر» مشابه است، با فاصله کامل نوشته شده است که نیاز به بازنگری دارد.

همچنین «به‌صورت» و «به صورت‌های» که تنها در تکواژ جمع با یکدیگر تفاوت دارند، به دو شکل مختلف در متن آورده شده‌اند: «به‌صورت» (ص ۴۰، خط آخر) با رعایت نیم‌فاصله و «به صورت‌های» (ص ۴۴، خط دوم) با فاصله کامل آمده است که نیاز به توضیح دارد.

از سویی «به صورت» و «به صورتی» که در «ی نکره» تفاوت دارند، به دو شکل مختلف در متن ویراست جدید آورده شده‌اند: «به‌صورت» (ص ۱۵، خط آخر) با نیم‌فاصله و «به صورتی» (ص ۲۲، مورد ۶) با فاصله کامل آمده است.

یکی از قوانین دستور خط در صفحه ۶۷ ترکیبات اضافی را بیان می‌کند که به شرح زیر است. طبق قاعده مندرج در بخش ترکیب‌های اضافی (ص ۶۷) هنگامی که کسره اضافه در موصوف و صفت و نیز مضاف و مضاف‌الیه تلفظ شود، با فاصله کامل نوشته می‌شوند و اگر کسره اضافه تخفیف‌یافته یا محذوف باشد (مثال‌های ذیل آن) با نیم‌فاصله / بی‌فاصله نوشته می‌شوند. این در حالی است که «تجدیدنظر» در متن کتاب (ص ۱۶، خط ۴) با نیم‌فاصله آمده ولی در مثال‌های مندرج قابل جستجو نیست. همچنین عبارات «اسم مصدر» و «حاصل مصدر» طبق قاعده ترکیبات اضافی باید با فاصله کامل باشند اما در صفحه ۶۸ (تبصره ۱) با نیم‌فاصله آمده‌اند. این در حالی است که «اسم مصدر» در صفحه ۸۶ و «حاصل مصدر» در صفحه ۸۷ با فاصله کامل ذکر شده‌اند.

در متن ویراست جدید، مواردی چون «ازاین‌دست» (ص ۴۴، پاورقی دوم) با نیم‌فاصله آمده ولی «از این شیوه» (ص ۲۹، پاورقی اول) و «از این قاعده» (ص ۶۶، خط ۱۱) با فاصله کامل درج شده‌اند که نیاز به بازنگری دارند.

در متن ویراست جدید، «به گونه‌ای» در صفحه ۲۲ (مورد چهارم) با فاصله کامل آمده و «به گونه‌ای» در صفحه ۷۰ (پاورقی) به شکل نیم‌فاصله ارائه شده است.

۳-۲-۳- تشدید و حرکت‌گذاری در خط فارسی

الف- در «ویراست جدید» پس از ارائه جدول نشانه‌های ثانوی خط فارسی (۱۴۰۱: ۳۳) آمده است که حرکت‌گذاری و درج تشدید در خط فارسی غیرالزامی است. از سویی در جای دیگری از دستور جدید (۱۴۰۱: ۵۷) در بحثی مشابه دو قاعده به این شرح آمده است:

الف- گذاشتن تشدید همیشه ضرورت ندارد مگر در هم‌نگاشت‌هایی که نگذاشتن تشدید موجب ابهام در خواندن آن‌ها بشود: «بنا/ بَنّا»، «علی/ عَلّی»، «مبین/ مَبیین»، «معین/ مَعیین» ب- حرکت‌گذاری تنها در مواردی ضرورت می‌یابد که موجب رفع ابهام و سهولت خواندن بشود: «مَثِل/ مَثَل/ مَثُل»، «مَلِک/ مَلِک»

گرچه در ادامه پاورقی «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۸) به کارکرد ابهام‌زدایی این علائم بدون ذکر مثال اشاره‌ای گذرا شده است، پیشنهاد می‌شود که با درج مثال‌های فوق اهمیت حرکت‌گذاری و درج تشدید پررنگ‌تر شود تا شائبه غیرالزامی بودن آن‌ها به‌ویژه در مواردی که به صحیح‌خوانی واژه کمک می‌کند، برطرف گردد. ضمناً در دستور خط جدید (۱۴۰۱: ۵۷) «دوار» به‌عنوان نمونه‌ای از موارد ضروری برای نگارش تشدید یاد شده است که معنای آن در حالت بدون تشدید قید نشده است و با توجه به تعدد مثال‌ها می‌توان از درج آن صرف نظر نمود. همچنین در میان مثال‌های قاعده نگارش صورت‌های تحفیف‌یافته در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۸) به دو نمونه «بخرد» و «بشکوه» اشاره شده که حرکت‌گذاری آن‌ها می‌تواند به صحیح‌خوانی این دو مثال برای عموم کاربران کمک کند.

۳-۲-۴- عدم ذکر برخی مثال‌های مهم و پرکاربرد

الف- در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۴) در بیان قاعده شیوه نگارش «این» و «آن» موارد پرکاربردی مثل «آن‌ها» و «این‌جانب/ اینجانب»^۱ مطرح نشده است. با وجود اینکه در تبیین نگارش «ها» به‌عنوان نشانه جمع، جدانویسی آن توصیه شده است ولی سبک نگارشی عموم کاربران هنگام افزودن شدن «ها» به واژه «آن» به شکل «آنها» می‌باشد. به‌علاوه جدانویسی این دو تکواژ (آن و ها) به‌دلیل اندک بودن حروف آن دو به لحاظ زیبایی‌شناسی چندان معمول به‌نظر نمی‌رسد و شاید می‌توانست در قیاس با واژه‌هایی مثل «آنجا» و «آنچه» در قالب استثنا و به عرف معمول در نگارش عموم به صورت «آنها» ذکر شود.

ب- در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۶۴) در مورد شیوه نگارش عبارت‌های عربی که تبدیل به اصطلاح شده‌اند مثال‌های فراوانی ذکر شده اما ذکر مثال‌های پرکاربردی چون «امیرالمؤمنین»، «رسول...»، «صاحب‌الزمان» و «اسدا...» و... از قلم افتاده است. همچنین تکلیف اسامی اشخاص که با «سید» (سید محمد) نوشته می‌شوند مشخص نشده است. به‌علاوه در تبصره همین قاعده در مورد نام کتاب‌های عربی (۱۴۰۱: ۶۵) مثال‌های مشهور دیگری چون «مفاتیح‌الجنان» و حتی برخی آثار ادبی عطار، جامی، خواجه عبدا... و... درج نشده است.

پ- در «ویراست جدید» (ص ۶۵) در مورد شیوه نگارش واژه‌های مرکبی که در آن‌ها عدد به کار رفته است مثال‌های کاربردی مثل «دوچرخه»، «سه‌چرخه»، «هزارپا»، لحاظ نشده است.

۱. این واژه در فرهنگ املائی (۱۳۹۴: ۸۲) به هر دو صورت پذیرفته شده است.

ت- در «ویراست جدید» (ص ۶۷) تبصره‌ای در مورد صفت‌های مرکب آمده است: برخی صورت‌های مرخم صفت‌های فاعلی و مفعولی به صورت پیوسته نهاده شده‌اند، مانند: «دانشجو»، «رهبر»، «کامران» و «نامزد». مثال‌های بیشتر از جمله «راهگشا» و... برای تبصره بالا لازم است. همچنین ارائه توضیح در مورد مفهوم صفت‌های مرخم فاعلی و مفعولی همراه با تفکیک مثال‌ها برای عموم کاربران ضروری به نظر می‌رسد.

ث. در «ویراست جدید» در بخش شیوه نگارش «به/ب» (۱۴۰۱: ۳۸ و ۶۹) مثال‌های پرکاربرد مثل «به‌جز»، «به‌غیر» و «به‌ویژه» و همچنین «بخیر» (در احوال‌پرسی) آورده نشده است.

ج- در «ویراست جدید» در تبصره شیوه نگارش صفت‌های فاعلی و مفعولی مرخم (۱۴۰۱: ۶۷) و همچنین نوشتن ترکیبات دارای بن مضارع (۱۴۰۱: ۶۲) تکلیف مثال پرکاربرد چون «سپاسگزار»، مشخص نشده است. هر چند در فرهنگ املائی (۱۳۹۴: ۳۷۶) و متن ویراست دستور خط فرهنگستان این واژه به صورت پیوسته نوشته شده است.

۳-۲-۵- به کار بردن مثال‌های کم‌کاربرد

با وجود حذف برخی مثال‌های کم‌کاربرد در «ویراست جدید» که در بخش امتیازات بیان شد همچنان شاهد استفاده از نمونه‌های کم‌کاربرد جدیدی چون «پراش‌نوی» (ص ۳۷)، «کبرای قیاس» (ص ۴۸)، «غلام‌باره» (ص ۶۰)، «غث‌وسمین» (ص ۶۳) و «بُختنصر» (ص ۷۴) هستیم که دست‌کم ارائه معنی آن‌ها لازم به نظر می‌رسد.

۳-۲-۶- تغییر مثال‌های مناسب

در «دستور خط پیشین» (۱۳۹۴: ۲۸) در مورد نگارش کسره اضافی مثالی چون «اسب سواری/ اسب‌سواری» آمده بود که مثال مناسبی بود ولی در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۴۷) حذف و مثال «حکومت نظامی/ حکومت‌نظامی» جایگزین آن شده است. دلیل این حذف روشن به نظر نمی‌رسد و می‌شد مثال جدید به آن افزوده شود.

۳-۲-۷- استفاده از وام‌واژه‌های غیرضروری به جای معادل رایج فارسی آن

در متن «ویراست جدید» تلاش بیشتری نسبت به «دستور خط پیشین» برای استفاده از واژه‌های فارسی شده است، مانند مواردی که در بخش «امتیازات ویراست جدید» به آن پرداختیم اما همچنان در برخی قواعد شاهد استفاده از واژه‌های عربی غیرضروری با وجود امکان بهره‌گیری از معادل رایج فارسی بیشتر آن‌ها هستیم، مانند: کاربرد «استعمال» به جای «به کار بردن» یا «بهره‌گیری از» در صفحات ۱۱ و ۴۴؛ استفاده از «صحیح» به جای «درست» در صفحات ۲۶، ۴۹، ۵۱ و ۷۵؛ کاربرد «اضافه شدن» به جای «افزوده شدن» در صفحات ۴۸، ۴۹، ۵۱ و ۵۵؛ استفاده از «اتصال» به جای «پیوستن» در صفحات ۱۳، ۲۳، ۴۶،

۵۱ و ۶۳؛ کاربرد «تشکر کردن» به جای «سپاسگزاری»^۱ در صفحه ۱۴؛ استفاده از «ضمیمه» به جای «پیوست» در صفحه ۱۲؛ کاربرد «کلیه» به جای «همه» در صفحات ۷ و ۵۰؛ استفاده از «الحاق» به جای «پیوستن» در صفحات ۴۰ و ۴۶؛ کاربرد «به‌خصوص»، «خصوصاً»، «مخصوصاً» و «خصوصیات» به جای «به‌ویژه» و «ویژگی‌ها» در صفحات ۷، ۱۴، ۱۶، ۲۲، ۲۶، ۳۸ و ۴۹؛ استفاده از «تبعیت» به جای «پیروی» در صفحات ۲۱ و ۵۴؛ کاربرد «غلط» به جای «نادرست» در پانویشت صفحه ۴۲؛ استفاده از «مثلاً» به جای «مانند» و «برای نمونه» در صفحات ۱۲، ۲۷، ۴۴ و ۷۲؛ کاربرد «کتابت» به جای «نوشتن» و «نگارش» در صفحات ۸، ۵۱، ۵۲ و ۷۳؛ استفاده از «اطلاع» به جای «آگاهی» در صفحه ۶۶ و پانویشت صفحه ۳۴؛ کاربرد «عمدتاً» به جای «بیشتر» در صفحه ۱۳؛ استفاده از «منقول» به جای «برگرفته» و «نقل شده» در صفحه ۲۱؛ به همراه نمونه‌های پرتعدادی از کاربرد «صامت» و «مصوت» به جای «همخوان» و «واکه»؛ «اول» و «اولیه» به جای «نخست» و «نخستین»؛ «املا» و «رسم‌الخط» به جای «شیوه نگارش»؛ «متصل» و «منفصل» به جای «پیوندپذیر» و «پیوندناپذیر»؛ «ذیل» به جای «زیر»؛ «مختوم به» به جای «پایان یافته با/ به»؛ «کلمه» به جای «واژه»؛ «نظیر» و «نظایر» به جای «مانند»؛ «بعضی» به جای «برخی» و همچنین شکل جمع عربی به جای فارسی مانند: «افعال» به جای «فعل‌ها»، «ترکیبات» به جای «ترکیب‌ها» و «اعداد» به جای «عددها».

اگر گرایش‌های سبکی - واژگانی نسل جدید کاربران زبان فارسی را در نظر داشته باشیم از کاربرد واژه‌هایی چون «کتابت» به جای «نگارش» و... در متن این شیوه‌نامه پرهیز می‌شد. از سویی با وجود ترجیح بهره‌گیری از معادل‌های فارسی انتظار می‌رفت در مقدمه دستور خط جدید (۱۴۰۱: ۸ و ۱۰) واژه «کمیسون» با «گروه» یا «کارگروه» جانشین می‌شد تا برآمد این شیوه‌نامه با آرمان پاک‌سازی زبان فارسی توسط فرهنگستان همسوتر می‌شد.

۳-۲-۸- عدم توجه به برخی نقدهای گذشته

همان‌گونه که پیش‌تر در بخش امتیازات «ویراست جدید» ذکر شد، نقدهای دانشگاهی سابق چون غلامحسین زاده (۱۳۷۹) می‌توانست مورد توجه کافی قرار بگیرد ولی به نظر می‌رسد که به چند مورد از آن‌ها توجه نشده است و جای خالی آن در دستور خط محسوس است. در ادامه به دو مورد اشاره می‌شود:

الف- روشن نشدن تکلیف برخی از ترکیبات عطفی چون «گفت‌وگو/ گفتگو» و «جست‌وجو/ جستجو»

ب- تعیین تکلیف درباره روش نوشتن نام‌های بیگانه به خط فارسی چون شیوه نگارش برخی حروف الفبای انگلیسی، نام عناصر شیمیایی، نشانه‌های اختصاری، برخی اسامی خارجی چون «بوستون»، «روماتولوژی» و شیوه نگارش صورت «-یسم» یا «-یزم»، مانند: «سوسیالیزم/ سوسیالیسم»^۲ و ...

۱. «سپاسگزاری» در فرهنگ املائی (۱۳۹۴: ۳۷۶) و متن ویراست دستور خط فرهنگستان به صورت پیوسته نوشته شده است.

۲. در مقدمه «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۱۲) موضوع شیوه نگارش نام‌های خارجی از محتوای آن شیوه‌نامه خارج تلقی شده است.

۳-۲-۹- عدم وجود بخش کتابنامه

گرچه «ویراست جدید» برآمد همفکری استادان متخصص و کارشناسان چندی در گروه‌های مرتبط فرهنگستان می‌باشد، انتظار می‌رود که در ساختار این اثر مانند هر پژوهش اصیل دانشگاهی بخشی به نام کتابنامه (منابع) وجود می‌داشت تا ارجاعات درون‌متنی آن به آثاری چون «دستور خط پیشین» در پانویست آن شیوه‌نامه (۱۴۰۱: ۱۳) و نیز فرهنگ/ملائی زبان فارسی در بخش پانویست (۱۴۰۱: ۶۲، ۶۱ و ۶۰، ۵۹) توجیه بیشتری می‌یافت.

۳-۲-۱۰- سایر نکات فراموش شده در «ویراست جدید»

در کنار نکته‌های اشاره شده در بخش کاستی‌های «ویراست جدید» نمونه‌های دیگری را می‌توان به آن افزود:

الف- پیوسته‌نویسی یا نزدیک‌نویسی نام‌های دوقسمتی اشخاص مانند محمدمین، علیرضا، غلامعلی، علی‌نقی و ... و نیز نام‌های خانوادگی چندجزئی (همراه با: مقدم، دوست و نژاد، پور، زاده، نیا، فر، فرد، خواه، کیا و ...) با عنایت به شمول گسترده کاربرد آن‌ها و تفاوت دیدگاه‌های جاری انتظار می‌رفت در بخشی از قواعد «ویراست جدید» تعیین تکلیف می‌گشت.

ب- در بخش شیوه نوشتن «صفت‌های مرکب» مناسب بود به نگارش «قیدهای مرکب» مانند «خوشبختانه» نیز اشاره می‌شد.

پ- با توجه به پرکاربرد بودن نگارش «ال» در برخی وام‌واژه‌های عربی که در مقاله صادقی (۱۳۵۳) به تفصیل به آن پرداخته شده است، درج قواعدی مرتبط در این باب در بخشی مستقل مفید به نظر می‌رسید.

ج- با عنایت به ارتباط تنگاتنگ قواعد نگارشی با ملاحظات ویرایشی (علائم سجاوندی و ...) در متن‌ها به نظر می‌رسد عدم پرداختن «ویراست جدید» به مباحث ویرایشی در خط فارسی، کابران «دستور خط» را از حیث مواجهه با ابهامات مربوط به تکلیف رها می‌کند؛ هرچند در مقدمه «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۱۲) موضوع علائم سجاوندی از محتوای آن شیوه‌نامه خارج تلقی شده است.

د- از سویی در «ویراست جدید» (۱۴۰۱: ۳۹) واژه «یادآوری» به کار رفته؛ در حالی که ظاهراً پیش‌تر به آن موضوع تصریح عینی نشده است.

۴- نتیجه‌گیری

تنظیم و تدوین دستور خط فارسی با توجه به مسائل مختلف آن کار آسانی نیست و توفیق در این زمینه از خدمات ماندگار فرهنگستان زبان و ادب فارسی (کارگروه دستور زبان فارسی و رسم‌الخط) قلمداد می‌شود که در حوزه برنامه‌ریزی زبان فارسی به یادگار خواهد ماند. بدیهی است کاربردی شدن چنین دستور خطی

با درک قواعد آن توسط کاربران و سپس جلب همراهی آنان ارتباط مستقیم دارد. همچنین امید می‌رود که جامعه زبان‌شناسی ایران نیز با حمایت از این الگوی نوشتاری که برآمد همفکری استادان و کارشناسان بسیاری است، شیوه نگارش پژوهش‌های آتی خود را (از جمله پایان‌نامه‌های دانشجویی) با این الگو همسو نماید. ضمناً تدوین شیوه‌نامه‌ای برای نگارش فارسی گفتاری به‌عنوان مکمل این دستور خط، ضروری می‌نماید؛ چراکه در دهه اخیر نوآوری‌های واژگانی و نگارشی توسط نسل جوان در فضاهای مجازی بروز یافته است. پذیرش این تحولات و سپس عزمی برای ساماندهی به آن از انتظارات علاقمندان به اعتلای زبان فارسی است که خوشبختانه تدوین چنین شیوه‌نامه‌ای در دستور کار فرهنگستان زبان و ادب فارسی قرار دارد.

همان‌طور که در بخش مزایای «ویراست جدید» اشاره شد، این الگو نسبت به «ویراست پیشین» آن در برخی موضوعات چون فاصله‌گذاری، افزودن قواعد جدید، ارائه توضیحات ضروری و... بهبود یافته است. بررسی و اعمال پیشنهادهای که مواردی از آن‌ها در بخش کاستی‌های این مقاله مورد اشاره قرار گرفت در کنار توجه به سایر نقدهای ارائه شده می‌تواند به ارتقا کیفی «ویراست جدید» پرتو افکنده و به کاربردی‌تر شدن آن برای عموم بیانجامد.

در این زمینه نباید نقش رسانه ملی (صداوسیما) و نیز وزارت آموزش و پرورش را در کمک به فرهنگ‌سازی و ترویج «دستور خط مصوب فرهنگستان» نادیده گرفت. همسو کردن نگارش کتاب‌های درسی با آن شیوه‌نامه و همچنین برگزاری کارگاه‌های آموزشی و ارائه دوره‌های ضمن خدمت برای دبیران مرتبط از نکات مهم بر زمین مانده است که امید می‌رود تداوم نشست‌های توجیهی دوجانبه میان فرهنگستان زبان و ادب فارسی و وزارت آموزش و پرورش منجر به هماهنگی و همسویی بیشتر میان این دو نهاد گردد. صداوسیما جمهوری اسلامی ایران نیز با توجه به مخاطبین پرشمار خود با ارائه الگوی صحیح نگارش فارسی در زیرنویس‌ها و سایر بخش‌های متنی، می‌تواند نقش مهمی در ترویج رسم الخط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی داشته باشد.

شایان ذکر است که الگوی نگارشی مقاله حاضر مبتنی بر ویراست جدید فرهنگستان بوده و احتمال اعمال تعدیلاتی در آن بر مبنای ملاحظات ویرایشی مجله دور از ذهن به نظر نمی‌رسد.

منابع

- احمدی نسب، فاطمه و مرضیه سیامک (۱۳۹۴). «بررسی وضعیت کاربرد دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی در نشریات برتر پایگاه استنادی علوم جهان اسلام»، دستور، ش ۱۱: ۱۸۸-۱۶۷.
- بهمنیار، احمد، (۱۳۲۲). «املائی فارسی پیشنهاد به مقام فرهنگستان»، نامه فرهنگستان (قدیم)، ش ۴: ۶۶-۴۲.
- جباری حق و پاشا جوادی (۱۳۸۸). «گفت‌وگو با داریوش آشوری»، بخارا، ش ۷۲: ۵۳-۴۶.
- حق شناس، علی‌محمد (۱۳۵۶). *آواشناسی (فونتیک)*، تهران: انتشارات آگاه.
- خلیلی‌پور، نازنین (۱۴۰۲). «نگاهی به مسئله دستور خط»، جهان کتاب، س ۲۸، ش ۳: ۵۱-۴۸.
- ذبیح بهروز، (۱۳۶۳). خط و فرهنگ، تهران: انتشارات فروهر، چاپ دوم.
- رنجبر، ایوب؛ عباس‌پور، جواد؛ ستوده، هاجر و امیرسعید مولودی (۱۳۹۸). «بررسی میزان انطباق رفتار نگارشی نگارندگان و کاربران پایگاه‌های اطلاعات علمی فارسی با دستورالعمل‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی در ارتباط با پیوسته‌نویسی، نزدیک‌نویسی و جدانویسی کلمات»، کتابداری و اطلاع رسانی، ش ۸۷: ۱۸۷-۱۶۵.
- روستایی، محسن (۱۳۷۲). «تغییر لغات و قانون تأسیس فرهنگستان ایران»، گنجینه اسناد، س ۳، ش ۱۲: ۴۵-۲۹.
- سینائی فرد، سمیه، (۱۳۹۴). نقد و بررسی شیوه رسم‌الخط کتاب‌های متون نثر دوره کارشناسی دانشگاه پیام نور. پایان‌نامه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور اهواز.
- صادقی، علی‌اشرف و زهرا زندی‌مقدم (۱۳۹۴). فرهنگ املائی خط فارسی، تهران: نشر آثار فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- صادقی، علی‌اشرف، (۱۳۵۳). «درباره ترکیبات ال‌دار عربی در فارسی»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ش ۳۶۲: ۱۳۶-۱۲۹.
- علی‌نژاد، سیروس و روشن، سیمین (۱۳۸۸). «گفت‌وگو با محمدرضا باطنی»، بخارا، ش ۷۲: ۴۵-۲۳.
- غلامحسین زاده، غلامحسین (۱۳۷۹). «نقد دستور خط فارسی»، نشریه علوم انسانی دانشگاه الزهراء، دوره ۱۰، ش ۳۴: ۱۲۵-۱۵۳.
- فرهنگستان زبان و ادب فارسی، دستور خط فارسی (۱۳۹۴). تهران: گروه نشر آثار فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- فرهنگستان زبان و ادب فارسی، دستور خط فارسی (۱۴۰۱). تهران: گروه نشر آثار فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- قربان‌زاده، فرهاد (۱۴۰۰). درست و غلط از دیدگاه زبان‌شناسی، تهران: انتشارات کتاب بهار.
- مجد، امید (۱۳۸۷). «نقدی بر پیوسته‌نویسی یا جدانویسی کلمات مرکب براساس دستور خط فرهنگستان و پیشنهادهایی تازه برای ساده کردن و تجمیع آنها»، بهار ادب، س ۱، ش ۱: ۸۷-۸۴.

- مدرس خیابانی، شهرام (۱۳۹۷). «آسیب‌شناسی نگارشی زیرنویس‌ها در شبکه‌های تلویزیونی خبر و آی‌فیلم: پژوهشی پیکره بنیاد»، نشریه رسانه‌های دیداری و شنیداری، دوره ۱۱، ش ۲۷: ۶۱-۳۲.
- معصومی همدانی، حسین (۱۳۸۱). «خط فارسی و رایانه»، نشر دانش، س ۱۹، ش ۲: ۶-۲.
- ناتل خانلری، پرویز (۱۳۲۴). «مسأله اصلاح خط فارسی»، ماهنامه سخن، س ۲، ش ۴: ۲۴۷-۲۴۲.
- ناصح، محمدامین (۱۳۸۳). «نگاهی به پایان‌نامه‌های دانشگاهی در زمینه خط فارسی»، نامه فرهنگستان، ش ۲۳: ۵۰-۴۷.
- وبگاه بولتن نیوز (۱۳۹۹). عطش تغییر خط فارسی. <https://www.bultanneews.com/fa/news/692569>
- وبگاه خبرگزاری ایسنا (۱۳۹۱). پیشنهاد میرجلال‌الدین کزازی برای حل دشواری‌های خط فارسی. <https://www.isna.ir/news/91110100197>
- وبگاه خبرگزاری ایسنا (۱۳۹۱). حرف‌های بحث‌برانگیز کوروش صفوی درباره خط فارسی. <https://www.isna.ir/news/91110703827>
- وبگاه خبرگزاری ایسنا (۱۳۹۱). محمد دبیرمقدم: هرگونه دخل و تصرف در خط فارسی عیب دارد. <https://www.isna.ir/news/91113018330>
- وبگاه خبرگزاری تسنیم (۱۴۰۲). توضیح حدادعادل درباره لجبازی با رسم‌الخط فارسی. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1402/02/18/2891613>
- وبگاه خبرگزاری فارس (۱۳۸۷). ابوالحسن نجفی: رسم‌الخط امروز یک بلیشوی واقعی است. <https://www.farsnews.ir/amp/8704250387>
- وبگاه مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی (۱۳۹۵). زبان‌شناسی، ویرایش و رسم‌الخط زبان فارسی در گفت‌وگو با استاد احمد سمیعی گیلانی <https://www.cgie.org.ir/fa/news/128670>
- وبگاه مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی (۱۳۹۶). گفت‌وگو با کوروش صفوی درباره ایده تغییر خط فارسی. <https://www.cgie.org.ir/fa/news/212625>